

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

Цар Віталій Ігорович

Економічна експертиза доходів підприємства

Спеціальність : 071 – Облік і оподаткування

Магістерська програма – Економічна експертиза та аудит бізнесу

Магістерська робота

Виконав студент групи

ОАБм-21

Цар В.І.

Науковий керівник :

к.е.н., доцент С.Р.Романів

Тернопіль -2018

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОХОДІВ

1.1. Економічна експертиза в Україні : її економічна суть, роль у сфері контролю та суб'єкти

Сучасні умови економічного розвитку України характеризуються реформуванням державної судово-правової системи, що нажалі супроводжується криміналізацією суспільства і стрімким зростанням правопорушень у фінансово-господарській діяльності відповідно. Тому основним завданням чинного законодавства є захист законних інтересів держави, суб'єктів підприємницької діяльності і споживачів у господарській сфері.

При цьому судово-економічна експертиза, виступаючи процесуальною формою дослідження на основі спеціальних знань у різних галузях економіки, вирішує широке коло питань, що виникають у ході досудового розслідування чи судового розгляду економічних злочинів. Кваліфікований висновок експерта-економіста сприяє встановленню об'єктивної істини і винесенню справедливого судового рішення відповідно [77, С.796].

В умовах високого рівня тінізації економіки України, криміналізації економічного суспільства, розповсюдження напівлегальних методів ухилення від сплати податків слід посилити контроль за фінансово-господарською діяльністю всіх підприємств, при цьому основну увагу приділивши попередженню вчинення економічних правопорушень. Крім того, економічна нестабільність призводить до виникнення спірних ситуацій між співвласниками, акціонерами та іншими учасниками ринкових відносин, які часто закінчуються судовими розглядами відповідно. Тому державою має бути ініційований процес щодо формування такої незалежної системи як інститут економічної експертизи [76, С.76].

Ми встановили, що більшість вітчизняних вчених-економістів розглядають економічну експертизу не як інструмент запобігання економічним злочинам, а як доказ їх вчинення відповідно. Виходячи з цього, на думку Світлоокої В.Ф., актуальним науково-практичним завданням, вирішення якого дозволить підвищити рівень економічної безпеки України, є визначення місця і ролі економічної експертизи у сфері державного контролю [81]. При цьому ми виходимо з того, що експертна діяльність включає такі складові : правове, кадрове, фінансове, організаційне і науково-методичне забезпечення проведення експертиз і використання їх висновків.

Слід зазначити, що поняття економічної експертизи в українському законодавстві чітко не представлено. Зокрема, тут дається визначення категорій «експертиза» і «судова експертиза». Проаналізувавши низку законодавчих актів, ми прийшли до висновку, що трактування поняття «експертиза» є вузькоспеціалізованим і стосується лише деяких сфер діяльності (архітектурна, ветеринарна, будівельна, екологічна та ін.). Про проведення експертизи також згадується у Податковому кодексі України (ПКУ)(ст.82, 83, 84) [67]. Зокрема в ПКУ представлені певні умови для проведення експертизи. Однак законодавство, що регулює питання призначення і проведення експертиз обмежує коло замовників і виконавців у цій сфері. У даний час виконання вимог ПКУ, на нашу думку, можливе тільки у ході економічних досліджень, для призначення яких не вимагається постанова слідчого чи судового органу.

Слід відмітити, що відсутність єдиного підходу у чинних законодавчо-нормативних, процесуальних та інструктивних документах до змісту економічної експертизи призвело до хаотичності трактування її сутності за назвами у різних наукових джерелах (наприклад – державна економічна експертиза, незалежна економічна експертиза, судово-економічна експертиза, експертно-економічне дослідження, експертно-економічна оцінка та ін.), підміни одних форм економічного контролю іншими (в окремих випадках не судово-економічна експертиза, а аудит трактується як засіб доведення

істини), невизначеності рівня фахових спеціальних знань, якими слід обов'язково володіти експерту-економісту і т.д. [77, С.796-797].

І як результат, практика контролю в Україні свідчить, що економічну експертизу в більшості випадків трактують як один із видів судової експертизи або ж послугу аудиторських фірм. Ми вважаємо, що категорія «економічна експертиза» є більш ширшою і охоплює по своїй суті всі види економічної діяльності. На нашу думку, зміст економічної експертизи полягає, з одного боку, у дослідженні, перевірці, аналізі та оцінці стану всесторонньої діяльності суб'єктів господарювання, а з іншого – у виявленні чинників, які можуть сприяти скоєнню економічних зловживань і приховуванню їх наслідків [76].

На думку Перезової І.В., застосування економічної експертизи сягнуло далеко за межі процесу судочинства та її результати використовуються як базис управлінських рішень непроцесуального характеру [64, С.103].

За галуззю (видами діяльності) розрізняють економічні експертизи промислових, сільськогосподарських підприємств та ін. Економічні експертизи можуть бути ініційовані як органами суду і досудового розслідування, так і приватними особами. Такі експертизи можуть проводитися у випадку судового розгляду, банкрутства підприємства, розподілу чи передачі майна у володіння іншій особі для з'ясування фінансових показників і т.д.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [35] і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [55] економічні експертизи класифікує так : експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій; експертиза документів фінансово-кредитних операцій.

Згідно ст.3 «Принципи судово-експертної діяльності» Закону України «Про судову експертизу» судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [33]. Охарактеризуємо їх детальніше стосовно проведення судово-економічної експертизи.

Принцип законності означає дотримання експертом-економістом і правоохоронними органами у своїй діяльності законодавства України. Принцип незалежності передбачає представлення експертом-економістом висновку на підставі результатів проведених досліджень відповідно до чинного законодавства та його спеціальних знань. Незалежність судового експерта-економіста забезпечується процесуальним порядком призначення економічної експертизи, юридичною відповідальністю експерта-економіста за складання завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; заборонаю втручатись будь-кому у процес проведення судово-економічної експертизи під загрозою відповідальності відповідно. Принцип повноти означає виявлення і вивчення за документами всіх фактів, що мають значення для економічної експертизи, при цьому в кінцевому результаті дозволяє з'ясувати причини незадовільного стану об'єкта, що досліджується. Відповідно до принципу об'єктивності експерт-економіст повинен об'єктивно оцінити досліджуваний об'єкт, при цьому документально обґрунтовуючи факти, обов'язково виявляючи причини і зв'язки між ними відповідно [77, С.799-800].

Ми підтримуємо пропозицію науковців та практиків щодо доповнення представленого переліку принципів судово-експертної діяльності принципом дотримання прав і законних інтересів громадянина та юридичної особи, принципом максимального збереження об'єктів судової експертизи і принципом дотримання професійної етики судового експерта відповідно.

Перевозова І.В. зазначає, що на сучасному етапі розвитку інституту економічної експертизи, особливо яскраво простежуються такі тенденції:

- у рамках процесу судочинства:

1) постійне збільшення кількості проведених судових експертиз як у сфері кримінального судочинства, так і у сферах цивільного, арбітражного та адміністративного процесу;

2) постійно зростаюча кількість висновків експертних досліджень, здійснених за ініціативою великого кола органів і посадових осіб, наділених правом призначати проведення економічної експертизи (слідчі і судові органи, правоохоронні органи спеціального призначення, посадові особи митних і фіскальних органів, інвестиційних фондів та ін.);

- поза рамками судочинства:

1) розуміння і практична реалізація економічної експертизи як елемента (стадії) процесу управління (внутрішньовідомча, корпоративна, внутрішня експертиза);

2) розуміння і практична реалізація економічної експертизи як виду консалтингової діяльності у формі незалежної комерційної зовнішньої експертизи, що здійснюється незалежними експертами [64, С.99].

В подальшому приділимо увагу дослідженню суб'єктів економічної експертизи, визначенню їх правового статусу в загальному, а також експерта державної установи і приватного судового експерта відповідно.

Загальновідомо, що судово-експертну діяльність в Україні у кримінальному провадженні забезпечують державні спеціалізовані установи, а в інших випадках - судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову діяльність» на підприємницьких засадах і громадянами на підставі разових договорів.

Основні вимоги до осіб, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і відомчих служб, узагальнені на рис.1.1.

Рис.1.1 Обов'язкові вимоги до професії судового експерта згідно законодавства України [78]

При цьому судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз здійснюється виключно державними спеціалізованими експертними установами.

Отже, в Україні в даний час склалася така ситуація, коли за законодавством пріоритет у проведенні судових експертиз надається таким державним експертним установам і службам. З іншого боку, проведення деяких видів судової експертизи простіше доручити експерту тієї країни, з якою укладено договір про правову допомогу, ніж вітчизняному фахівцю, який працює приватно чи у складі недержавної експертної установи. Тому проблема штучної монополії державних експертних установ і соціального захисту для діючих приватних судових експертів є очевидною [78, С.345].

Ми погоджуємося з думкою Кривцової Т.О., що судовий експерт-економіст, незалежно від сфери здійснення експертизи, від напрямку судового процесу чи справи, є активним процесуальним суб'єктом

судочинства і несе кримінальну відповідальність у зв'язку з процесуальною діяльністю [45, С.50].

Судовий експерт як суб'єкт процесуальних правовідносин і якому доручено проведення судової експертизи, виступає ключовою фігурою в судово-експертній діяльності. Слід підкреслити, що посада судового експерта за своєю природою є винятковою, адже їй притаманні певні особливості, узагальнені нами на рис.1.2.

Можна стверджувати, що в Україні необхідно уніфікувати процесуальне законодавство з питань призначення і проведення судової експертизи, адже у кожній галузі процесу така діяльність по-різному регламентується [77, С.801].

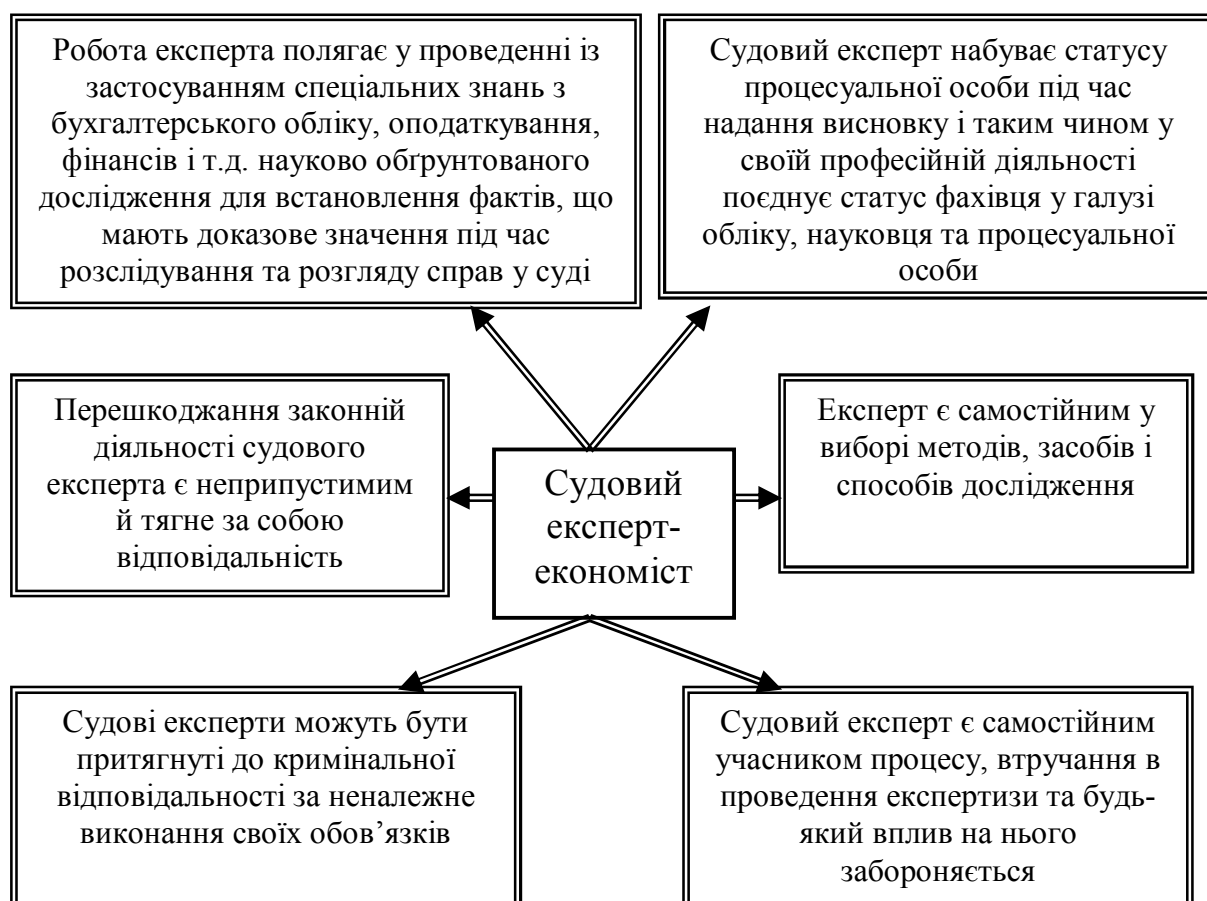

Рис.1.2 Особливості посади судового експерта-економіста [64]

Крім того, у вітчизняній законодавчій базі слід представити трактування поняття економічної експертизи та принципи її проведення, сформувати ринок послуг у сфері економічної експертизи, а також активізувати на державному рівні процес щодо створення незалежних експертних установ, які б проводили будь-які види економічних експертиз. Такі заходи забезпечать вирішення проблеми штучної монополії державних експертних установ і передбачатимуть соціальний захист для діючих приватних судових експертів відповідно.

1.2. Економічний зміст категорії «дохід»

Доходи є джерелом існування підприємств. Приймаючи до уваги їх важливість, слід відмітити, що визначити доходи як об'єкт обліку і контролю, в тому числі економічної експертизи, досить важко. Визначення суті, методів оцінки і відношення доходів до часу – фундаментальні проблеми обліку.

Вважається, що категорія «дохід» найскладніша у економічній думці, оскільки завжди виступала предметом дискусії серед представників різних економічних напрямків. Результати напрацьованих досліджень засвідчили, що економічний зміст трактування доходу вивчається не одне століття різними економістами. Проте цікавим для дослідження залишається поняття «дохід» для сучасних учених таких як : Грачова Р., Дерій В.А., Панченкова Ю.В., Фоменко А. Л., Швабій К.І., Шмиголь Н.М. та ін.

В подальшому детальніше зупинимося на дослідженні категорії «дохід». Аналіз літературних джерел засвідчив, що не існує однозначності у трактуванні економічної сутності доходу. Зокрема тлумачення економічного змісту категорії «дохід» представниками різних економічних шкіл узагальнено нами в табл.

Згідно МСБО 18 «Дохід» залежно від обставин доход може бути

визнаний до і після відвантаження продукції. Тобто доход визнається у момент, коли відбулось зростання майбутніх економічних вигод, пов'язаних із збільшенням активу або із зменшенням зобов'язання і його можна достовірно визначити [53].

Наведемо приклад, що у Великобританії зручним орієнтиром для визначення фактичної дати, коли господарську операцію можна вважати реалізацією з метою розрахунку фінансових результатів за звітний період, є дата сплати податку на додану вартість [6].

Далі зосередимо увагу на трактуванні доходу законодавством України (Додаток) і сучасними вітчизняними науковцями. Нами встановлено, що тлумачення категорії «дохід» ґрунтується на двох принципових підходах, що визначають його зміст у широкому та вузькому розумінні.

З одного боку, першоосною економічного підходу щодо розуміння змісту доходу є термін «виручка» як обсяг продаж виробленої підприємством продукції (здійснених робіт, наданих послуг). Досить часто термін «виручка» ототожнюють із поняттям «дохід». Ми вважаємо, що це є помилковим, адже дохід підприємства включає також отриману орендну плату, роялті, дивіденди та відсотки по цінних паперах сторонніх організацій та ін. Тому, на наш погляд, дохід підприємства – це ширше поняття, ніж виручка від реалізації продукції. Науковцями, які ототожнюють дохід із виручкою від реалізації продукції, є Бутинець Ф.Ф. [7], Бойчик І.М. [3], Грачова Р. [17], Панченкова Ю.В. [60], Стефанович Н. [85] та ін.

До авторів, які визнають дохід більш ширшою категорією та зазначають його вплив на визначення результату діяльності підприємства і величину власного капіталу, слід віднести таких як : Бондаренко О.М. [4], Гуріна Н.В. [19], Дерій В.А. [22, 23], Камінська Т.Г. [38], Фірко Н.Б. [88], Швабій К.І. [96], Шмиголь Н.М. [98] та ін.

З іншого боку, визначаючи сутність доходу підприємства слід базуватися на витратний і ринковий підходи. У розрізі даних підходів сформувалися наступні сучасні теорії доходу.

Важливо підкреслити, що теорії доходу в деякій мірі збігаються, і по своїй суті не заперечують одна одну.

Далі розглянемо трактування доходу у законодавстві України, де домінує бухгалтерський підхід розуміння доходу підприємства, який ґрунтується на категорії «економічні вигоди». У Національному Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» і ПСБО 15 «Дохід» під доходами розуміють збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників) [56, 70].

Ми вважаємо, що категорія «економічні вигоди» незвична для українських бухгалтерів, тим більше їх тлумачення ми не знайшли у жодному із ПСБО.

Крім того, трактування доходів через діаметрально перекручене викладення їх відображення згідно принципу нарахування є суперечливим, адже збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів може бути тільки при касовому методі. У свою чергу, касовий метод передбачає надходження грошей від покупця за передані йому товари, це той випадок, коли відбувається збільшення зобов'язань і надходження активів (грошей).

В даний час національні положення бухгалтерського обліку ґрунтуються на міжнародних стандартах обліку і що важливо - їх положення не суперечать міжнародним стандартам. Інформація ПСБО 15 «Дохід» аналогічно відповідає МСБО 18 «Дохід».

Результати вивчення нами особливостей зарубіжного обліку доходів свідчать про те, що там трактування доходу реалізується шляхом використанням трьох концепцій, характеристика яких представлена на рис.

Категорія «дохід» має широку сферу застосування як на макрорівні, так і на мікрорівні окремого підприємства. Нам відомі такі поняття як національний дохід, дохід підприємства у розрізі різних видів його діяльності, дохід сім'ї та ін.

Слід розуміти, що операційна діяльність - це основна діяльність, а також інші операційна діяльність, яка не є інвестиційною або фінансовою діяльністю. До інших видів діяльності включають фінансову та інвестиційну діяльність.

Основна діяльність – операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу .

Звичайна діяльність – будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення;

Інша операційна діяльність охоплює широкий спектр господарських операцій підприємства, які не є основними статутними видами діяльності (крім інвестиційної та фінансової), або забезпечують чи виникають в результаті здійснення основної діяльності.

Підприємства з метою максимально можливого використання фінансових ресурсів й отримання прибутків займаються не лише операційною, а й іншими видами діяльності. Інша звичайна діяльність охоплює інвестиційну та фінансову діяльність підприємства.

Одним із основних принципів обліку є принцип відповідності витрат і доходів. Якщо відносно витрат і доходів операційної діяльності він діє, то витрати й доходи фінансової та інвестиційної діяльності в обліку не розмежовують. Проблема полягає в тому, що операції цих видів діяльності взаємопов'язані, взаємопереплітаються, тому їх і важко відокремити.

У НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зазначається, що фінансова діяльність - це така діяльність, яка пов'язана зі змінами розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства [56].

До фінансових доходів відносять доходи, одержані від фінансових інвестицій (крім доходів, які відображають за методом участі в капіталі), дивіденди, відсотки, амортизацію дисконту за інвестиціями в боргові цінні папери.

Підприємство, яке здійснює фінансові інвестиції в статутний капітал інших суб'єктів господарювання, має право на отримання дивідендів, які є фінансовими доходами інвестора.

У НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зазначається, що інвестиційна діяльність включає придбання, реалізацію необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою часткою еквівалентів грошових коштів. До таких еквівалентів у стандарті зараховують короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, що вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни вартості [56].

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що дохід слід представляти двояко:

- як основне джерело прибутку (чистого доходу);
- як складну за структурою категорію, що вимагає теоретичного та методологічного уточнення.

На нашу думку, трактувати дохід доцільно так : «Дохід – збільшення економічних вигід внаслідок надходження активів чи погашення зобов'язань, що призводить до збільшення капіталу підприємства, за мінусом внесків учасників (власників майна) та отримане внаслідок використання у господарському процесі економічних ресурсів і конкурентних переваг за умови достатнього рівня підприємницького ризику».

Ми вважаємо, що дане розуміння сутності доходу в цілому відповідає законодавчим вимогам і враховує особливості розвитку діяльності суб'єктів господарювання.

Взаємозв'язок основних категорій, які визначають концептуальні основи обліку та економічної експертизи доходів діяльності, доцільно представити так:

- інтереси користувачів облікової інформації;
- цілі бухгалтерської звітності;
- характеристика облікової інформації;

- принципи обліку доходів діяльності;
- методика обліку доходів;
- методика економічної експертизи доходів діяльності.

У системі обліку і фінансовій звітності доходи слід відображати у розрізі видів діяльності, тому необхідно послідовно показувати їх показники, згруповуючи їх за видами діяльності, що полегшить складання Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід).

1.3. Порядок визнання, класифікації та оцінки доходів підприємства

Згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» доходи і витрати відображаються в системі обліку і звітності у відповідності з принципом нарахування і відповідності доходів і витрат, який забезпечує розрахунок фінансового результату звітного періоду (прибуток / збиток) шляхом зіставлення доходів звітного періоду з витратами, понесеними для отримання таких доходів відповідно [32].

Облік доходів вітчизняні підприємства здійснюють відповідно до П(С)БО 15 «Дохід», у якому зазначаються критерії їх визнання.

Слід зазначити, що дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена. Але вищезазначені критерії потрібно застосовувати до окремих елементів однієї операції або до двох чи більше операцій разом, якщо це впливає із суті такої господарської операції (операцій).

Не визнаються доходами такі надходження від інших осіб:

- Сума податку на додану вартість, акцизів, інших податків і обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів;
- Сума надходжень за договором комісії, агентським та іншим аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо;
- Сума попередньої оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- Сума авансу в рахунок оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- Сума завдатку під заставу або в погашення позики, якщо це передбачено відповідним договором;
- Надходження, що належать іншим особам;
- Надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- Сума балансової вартості валюти.

В подальшому розглянемо порядок класифікації доходів.

Як зазначає Гуріна Н.В., у сучасних умовах ринкової економіки для підприємств різних галузей важливим є процес контролювання доходів. При цьому важливу роль відіграє їх класифікація. Доходи підприємства класифікують за різними ознаками в залежності від мети, для якої потрібна про них інформація [19, С.204].

У статті 135 Податкового кодексу України зазначається, що всі доходи, отримані підприємством, слід класифікувати так :

1) операційні доходи, які отримані від реалізації продукції, робіт, послуг. Іншими словами доходи від реалізації – це фінансові надходження (валова виручка) від реалізації продукції, робіт і послуг споживачам та замовникам;

2) позареалізаційні [67].

Усі доходи від звичайної діяльності підприємства поділяються на 5 груп:

1. Доходи (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
2. Інші операційні доходи;
3. Доходи від участі в капіталі;
4. Фінансові доходи;

5. Інші доходи.

З метою визнання і розрахунку величини доходу розрізняють дохід від:

- реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг;
- реалізації товарів, продукції, інших активів, придбаних з метою перепродажу, крім інвестицій у цінні папери;
 - використання активів підприємства іншими фізичними та юридичними особами, результатом яких є отримання процентів, дивідендів і роялті;
 - звичайної діяльності – операційної, фінансової, інвестиційної.

Крім того, доцільно в основу класифікації доходів підприємства також покласти бухгалтерський і управлінський підходи.

Класифікація на базі бухгалтерського підходу дозволяє коректно відобразити доходи згідно з вимогами бухгалтерського обліку у звітності, а управлінський - надає можливість систематизувати інформацію для ухвалення та реалізації рішень щодо управління доходами. Узагальнена класифікація доходів підприємства представлена в додатку.

Дохід не може бути визнаний, якщо витрати не підлягають достовірній оцінці. Будь-який аванс, вже отриманий за продаж продукції чи товарів, визнається як зобов'язання.

Визначений дохід (прибуток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) не коригують на величину сумнівної й безнадійної заборгованості.

Дохід, пов'язаний з наданням послуг, необхідно визнавати, виходячи зі ступеня завершеності операцій з надання послуг на дату балансу.

Якщо дохід від надання послуг не може бути правильно визначений, то його відображають в розмірі визначених витрат, що підлягають відшкодуванню, а якщо не існує ймовірності відшкодування вказаних витрат, то дохід не визнають, а вказані витрати відносять до витрат облікового періоду.

Дохід від надання послуг визначають трьома способами (рис.1.3).

Порядок визнання доходу, що виникає в результаті використання активів підприємства іншими сторонами, у вигляді процентів, роялті та дивідендів представлено на рис.1.4.

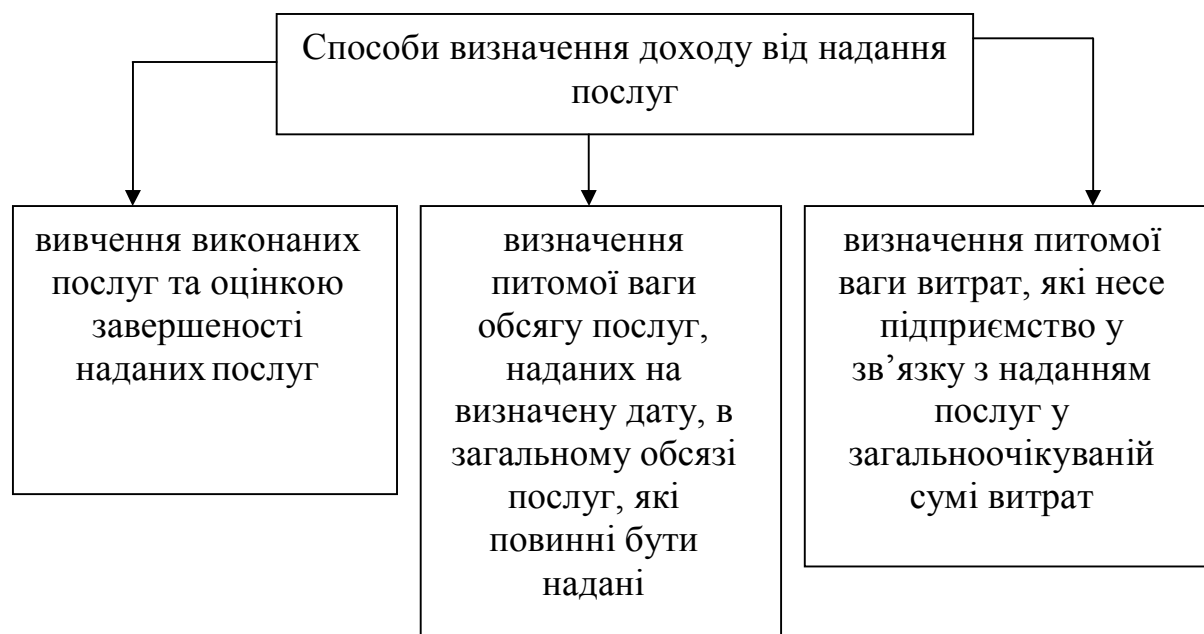

Рис. 1.3 Способи визначення доходу від надання послуг

Рис.1.4 Визнання доходу у вигляді процентів, роялті та дивідендів

Слід зазначити, що величина доходу впливає на показник прибутку, який є основним фінансовим показником діяльності підприємства. Прибуток – це економічний показник, який визначають як різницю між загальною виручкою і загальними витратами, або як різницю між доходами і витратами. Під виручкою розуміють суму грошових коштів, отриманих від продажу продукції, виконаних робіт чи наданих послуг. У бухгалтерському обліку дохід відображають у сумі справедливої вартості отриманих або тих, що мають бути отримані активів.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Облік доходів від основної діяльності підприємства

В даний час ефективність господарювання підприємства залежить від ефективності організації обліку і налаштування інформаційних потоків для задоволення потреб зовнішніх і внутрішніх користувачів. У свою чергу, такий підхід потребує постійного удосконалення обліку в цілому і в тому числі обліку доходів діяльності зокрема. Таке можливе лише у рамках дослідження теоретико-практичних засад його побудови при застосуванні системного підходу відповідно.

Фінансовий облік повинен забезпечувати користувачів інформацією про доходи від різних видів діяльності підприємства, про порядок формування фінансового результату за звітний та попередні періоди, про суму чистого прибутку (збитку), про напрямки використання прибутку підприємства. Дані фінансового обліку надають можливість здійснювати аналіз структури доходів від основної та інших видів діяльності та впливу

факторів на зміну доходів. Системний підхід до обліку доходів, витрат і результатів діяльності включає такі основні рівні :

➤ система управління підприємством.

Це означає, що ведення обліку доходів діяльності забезпечується самим підприємством – системою найвищого порядку складності. При цьому основу управління складає управлінський вплив керуючої системи на об'єкт управління.

➤ підсистеми фінансового та управлінського обліку.

Підсистеми фінансового та управлінського обліку включають сукупність статичних показників діяльності, потоки обліково-аналітичних даних і контроль цих показників. На нашу думку, фінансовий та управлінський облік виступають частиною інформаційної системи підприємства, а продуктом управління є належно опрацьована інформація, що міститься у регістрах синтетичного та аналітичного обліку.

➤ елементи підсистем фінансового та управлінського обліку.

Основними завданнями організації обліку доходів підприємства є:

- забезпечення правильного визначення і достовірної оцінки доходів підприємств;
- правильне та повне документування і своєчасне відображення в регістрах обліку доходів діяльності;
- розподіл доходів діяльності між звітними періодами;
- забезпечення контролю за правильним визначенням фінансового результату від звичайної діяльності;
- своєчасне відображення повної та достовірної інформації про фінансові результати у звітності підприємства [4, 7, 18, 46].

Організація обліку доходів і витрат діяльності підприємства включає такі аспекти (рис.2.1).

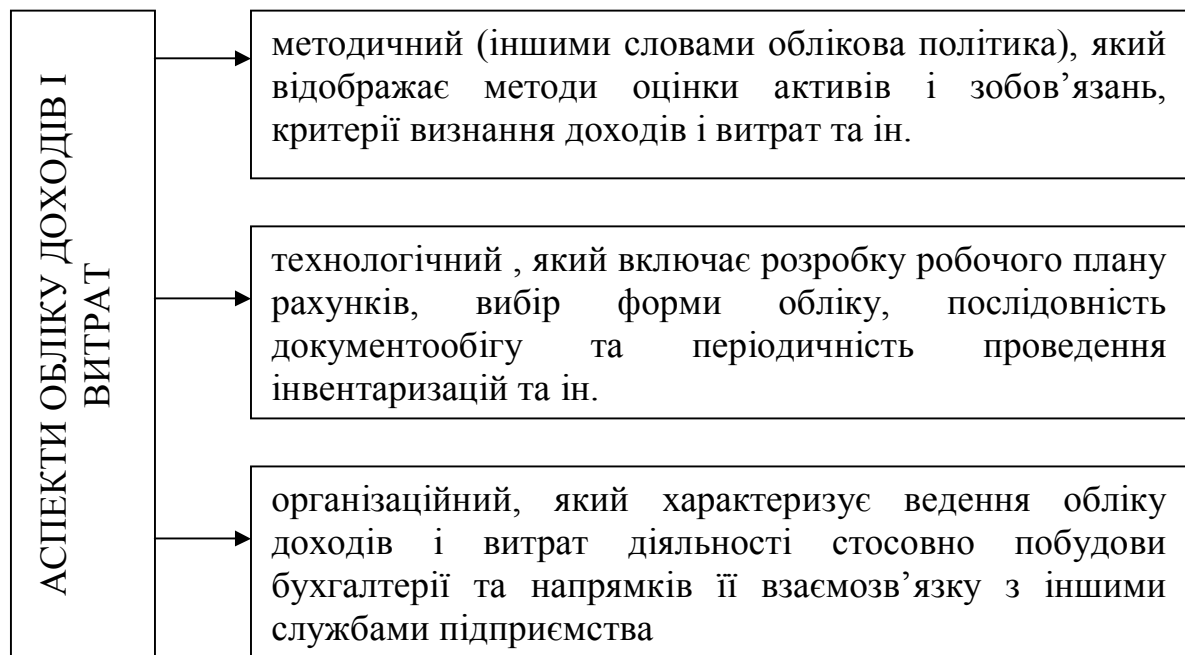

Рис.2.1 Аспекти обліку доходів і витрат

Виходячи із вищепредставленого, детальніше зупинимося у своєму дослідженні на розкритті раціональної організації обліку доходів підприємства, яка базується на прийнятті таких рішень.

Основну частину доходів підприємства складають доходи від основної діяльності, а саме виручка від реалізації продукції, робіт, послуг, узагальнення інформації про яку відбувається на рахунку 70 «Доходи від реалізації» у розрізі таких субрахунків як:

1. 701 «Дохід від реалізації готової продукції»;
2. 702 «Дохід від реалізації товарів»;
3. 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»;
4. 704 «Вирахування з доходу»;
5. 705 «Перестраховання» [66].

У бухгалтерському обліку для обліку доходів Планом рахунків передбачено 7 клас рахунків «Доходи і результати діяльності». Цей клас рахунків можна вважати тимчасовим, оскільки він закривається в кінці кожного звітного періоду. Ці рахунки відображають стан доходів за певний звітний період. Тимчасові рахунки починають новий звітний період із

нульового сальдо, на яких накопичується інформація про доходи за даний період, що дає змогу використовувати накопичену інформацію при складанні проміжної звітності (квартальної, за півроку, за дев'ять місяців). У кінці періоду рахунки доходів закриваються через списання їх сальдо на рахунок 79 «Фінансові результати». Інструкція до Плану рахунків дозволяє закривати рахунки доходів щомісяця або по закінченні звітного року [34].

Планом рахунків співвідношення доходів і витрат діяльності підприємства визначено спеціальними рахунками. Класифікацію таких рахунків за групами нами представлено у табл.2.1

Таблиця 2.1

Співвідношення рахунків витрат і доходів діяльності

Номер рахунку	Назва рахунків витрат	Номер рахунку	Назва рахунків доходів
1	2	3	4
90	Собівартість реалізації	70	Доходи від реалізації
91	Загальновиробничі витрати		
92	Адміністративні витрати		
93	Витрати на збут		
94	Інші витрати операційної діяльності	71	Інший операційний дохід
95	Фінансові витрати	73	Інші фінансові доходи
96	Втрати від участі в капіталі	72	Дохід від участі в капіталі
97	Інші витрати	74	Інші доходи

Кореспонденція рахунків з обліку доходів від основної діяльності виглядає наступним чином :

- 1) відпущена продукція покупцю – дебет 361 кредит 701;
- 2) відображена сума ПДВ - дебет 701 кредит 641;
- 3) списано дохід від реалізації продукції на фінансовий результат - дебет 701 кредит 791;
- 4) списано вирахування з доходу на фінансові результати - дебет 791 кредит 704.

Отже, за кредитом субрахунків 701–703 відображають одержання доходу, за дебетом – належну суму непрямих податків (акцизного податку, податку на додану вартість та інших, передбачених законодавством) та списання у порядку закриття на рахунок 79 «Фінансові результати».

Слід зазначити, що на субрахунку 70.1 «Дохід від реалізації готової продукції» узагальнюють інформацію про доходи від реалізації готової продукції.

На субрахунку 70.2 «Дохід від реалізації товарів» підприємства торгівлі та інші організації узагальнюють інформацію про доходи від реалізації товарів.

На субрахунку 70.3 «Дохід від реалізації робіт і послуг» підприємства і організації, що виконують роботи і надають послуги, узагальнюють інформацію про доходи від реалізації робіт і послуг, про результати зміни резервів незароблених премій.

При цьому аналітичний облік доходів від реалізації ведуть за видами (групами) продукції, товарів, робіт, послуг, регіонами збуту та/або іншими напрямками, визначеними підприємством.

На субрахунку 70.4 «Вирахування з доходу» за дебетом відображають суми надходжень за договорами комісії, агентськими та іншими аналогічними договорами на користь комітентів, принципалів; сума наданих після дати реалізації знижок покупцям, вартість повернених покупцем продукції та товарів та інші суми, що підлягають вирахуванню з доходу. На субрахунку 705 «Перестраховання» підприємства, які є страховиками відповідно до Закону України «Про страхування», узагальнюють інформацію про частки страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) за договорами перестраховання.

2.2. Методика обліку доходів від іншої операційної діяльності

Доходи, отримані у звітному періоді, крім виручки від реалізації продукції, робіт і послуг, відносяться до доходів операційної діяльності, а їх облік здійснюється на рахунку 71 «Інший операційний дохід» у розрізі таких субрахунків :

- 710 «Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю»;
- 711 «Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти»;
- 712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів»;
- 713 «Дохід від операційної оренди активів»;
- 714 «Дохід операційної курсової різниці»;
- 715 «Одержані штрафи, пені, неустойки»;
- 716 «Відшкодування раніше списаних активів»;
- 717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості»;
- 718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів»;
- 719 «Інші доходи від операційної діяльності» [66].

За дебетом рахунка 71 відображається сума податку на додану вартість, якщо ці доходи виступають об'єктом оподаткування і списання доходу на фінансовий результат. За кредитом рахунка 71 відображається визнання доходу [34].

Інша операційна діяльність охоплює широкий спектр господарських операцій підприємства, які не є основними видами діяльності, зазначеними у статуті, (крім інвестиційної та фінансової), або забезпечують чи виникають в результаті здійснення основної діяльності. На рис.2.2 нами представлена структура іншої операційної діяльності.

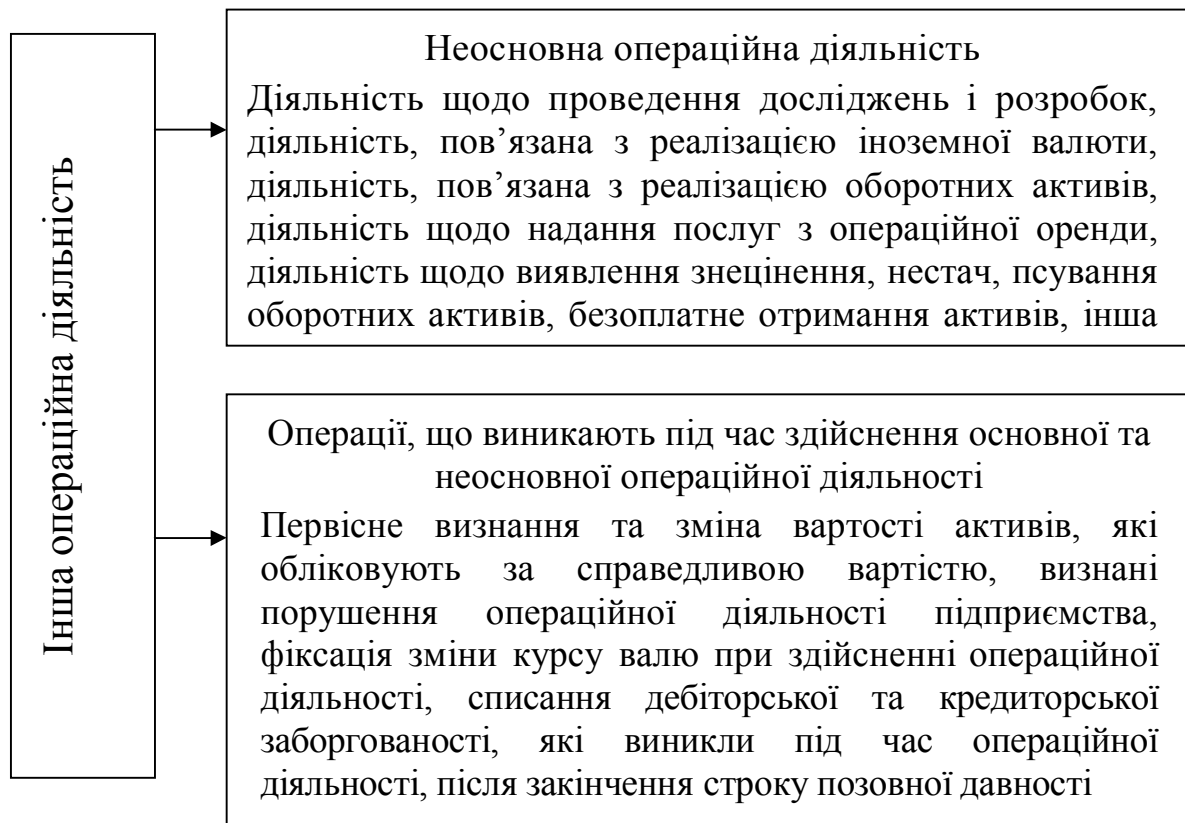

Рис. 2.2 Структура іншої операційної діяльності

На субрахунку 710 «Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю» узагальнюють інформацію про дохід від первісного визнання сільськогосподарської продукції та біологічних активів, від зміни справедливої вартості біологічних активів, який визначений відповідно до ПСБО 30 «Біологічні активи» [34].

Субрахунок 711 «Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти» узагальнює інформацію про доходи від реалізації іноземної валюти. При цьому суму доходу, одержаного від реалізації іноземної валюти, відображають записом: Дебет 334 – Кредит 711.

У табл.2.2 нами представлена кореспонденція рахунків з обліку доходу від реалізації іноземної валюти.

**Кореспонденція рахунків з обліку доходу від реалізації
іноземної валюти [34]**

№ п/ п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.	Перерахована валюта для продажу	33.4	31.2
2.	Зараховані кошти, отримані від продажу іноземної валюти	31.1	33.4
3.	Відображена курсова різниця між курсом НБУ та курсом МВБ	33.4	71.1
4.	Відображена сума комісійної винагороди банку у зв'язку із продажем іноземної валюти	92	68.5

На субрахунку 71.2 «Дохід від реалізації інших оборотних активів» узагальнюють інформацію про доходи від реалізації оборотних активів (виробничих запасів, малоцінних та швидкозношуваних предметів тощо), а також необоротних активів та груп вибуття, утримуваних для продажу.

У табл.2.3 нами представлена кореспонденція рахунків з обліку доходу від реалізації інших оборотних активів.

**Кореспонденція рахунків з обліку доходу від реалізації інших
оборотних активів [34]**

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1	Відвантажений металобрухт	37.7	71.2
2	Відображене податкове зобов'язання з ПДВ	71.2	64.1
3	Списана собівартість металобрухту	94.3	20.9
4	Собівартість металобрухту віднесена на фінансові результати	79.1	94.3
5	Списаний на фінансові результати дохід від реалізації	71.2	79.1

На субрахунку 71.3 «Дохід від операційної оренди активів» представляють інформацію про доходи від оренди майна (крім фінансової), але при умові, якщо ця діяльність не є предметом (метою) створення підприємства.

На субрахунку 71.4 «Дохід від операційної курсової різниці» представляють інформацію про доходи від курсових різниць за активами і зобов'язаннями підприємства, які пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Слід підкреслити, що дохід від операційної курсової різниці може виникати на рахунках активів при збільшенні курсу валюти.

У бухгалтерському обліку нарахування курсової різниці відображають такою бухгалтерською проводкою:

Д-т 302, 312, 362, 37

К-т 714.

На рахунках зобов'язань дохід від операційної курсової різниці виникає в результаті зменшення курсу валюти, а в бухгалтерському обліку нарахування такої курсової різниці відображається такими бухгалтерськими проводками як :

Д-т 502, 602, 632, 68

К-т 714.

На субрахунку 71.5 «Одержані штрафи, пені, неустойки» представляють інформацію про штрафи, пені, неустойки та інші санкції за порушення господарських договорів, які визнані боржником або щодо яких одержані рішення суду про їх стягнення, а також про суми з відшкодування збитків.

Суми одержаних штрафів, пені, неустойки відображають такими бухгалтерськими проводками як :

Д-т 311, 36, 374, 377

К-т 715.

На субрахунку 71.6 «Відшкодування раніше списаних активів» підприємство узагальнює інформацію про суми відшкодування йому вартості раніше списаних оборотних активів, що відображається в обліку так:

Д-т 10, 12, 20, 30, 37

К-т 716.

Субрахунок 71.7 «Дохід від списання кредиторської заборгованості» узагальнює інформацію про доходи від списання кредиторської заборгованості, що виникла в ході операційного циклу, після закінчення строку позовної давності, що відображається в обліку так :

Д-т 631

К-т 717.

Для узагальнення інформації про доходи від безоплатно одержаних оборотних активів (окрім фінансових інвестицій) і доходи від цільового фінансування, пов'язаного з операційною діяльністю, використовують субрахунок 71.8 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів».

В системі обліку прийняті на склад, передані підприємству безкоштовно запаси відображають такими бухгалтерськими проводками як:

Д-т 20, 21, 22, 28

К-т 718.

Суми отриманих грантів, пов'язаних з операційною діяльністю, умови надання яких виконано, в обліку відображаються таким чином :

Д-т 48

К-т 71.8.

Субрахунок 71.9 «Інші доходи від операційної діяльності» призначений для узагальнення інформації про інші доходи від операційної діяльності, які не знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 71 «Інший операційний дохід». До таких доходів відносяться доходи від операцій з тарою, від інвентаризації, від діяльності житлово-комунальних і обслуговуючих господарств, дитячих дошкільних закладів, будинків відпочинку, санаторіїв та інших закладів оздоровчого та культурного призначення підприємства тощо.

Якщо під час проведення інвентаризації були виявлені лишки грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, то їх оприбуткування відображають такими записами як :

Д-т 20, 22, 23, 26, 28, 30

К-т 71.9.

Слід зазначити, що при накопиченні інформації про інші операційні доходи первинними документами виступають довідки та розрахунки бухгалтерії, а процес віднесення доходів від операційної діяльності підприємства на його фінансові результати оформляється розрахунком бухгалтерії.

2.3. Облік доходів від неопераційної діяльності

Підприємства з метою максимально можливого отримання прибутків займаються не лише операційною, а також іншими видами діяльності. Слід зазначити, що інша звичайна діяльність охоплює інвестиційну та фінансову діяльність підприємства.

У НПСБО 1 зазначається, що фінансова діяльність - таку діяльність, яка пов'язана зі змінами розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства [56].

До фінансових доходів відносять доходи, одержані від фінансових інвестицій (крім доходів, які відображають за методом участі в капіталі), дивіденди, відсотки, амортизацію дисконту за інвестиціями в боргові цінні папери.

Підприємство, яке здійснює фінансові інвестиції в статутний капітал інших суб'єктів господарювання, має право на отримання дивідендів, які є фінансовими доходами інвестора.

Згідно НПСБО 1 інвестиційна діяльність включає придбання, реалізацію необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою часткою еквівалентів грошових коштів. До таких еквівалентів у

стандарті зараховують короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, що вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і характеризуються незначним ризиком зміни вартості [56].

Слід мати на увазі, що головна відмінність між інвестиційними та фінансовими потоками полягає в тому, що інвестиційні потоки завжди пов'язані з вкладенням капіталу (примітка - накопиченого в минулій діяльності), а фінансова діяльність підприємства пов'язана із залученням коштів через випуск акцій та облігацій, збільшення статутного капіталу або отримання кредитів і позик у банківських і небанківських установах.

Для обліку фінансових доходів (доходи від здійснення фінансових інвестицій, фінансової оренди та інших фінансових операцій) використовуються рахунок 72 «Дохід від участі в капіталі» (інформація про доходи від фінансових інвестицій обліковуваних за методом участі в капіталі) і 73 «Інші фінансові доходи» (інформація про доходи у вигляді дивідендів і відсотків від здійснення фінансових інвестицій, облік яких не ведеться за методом участі в капіталі, доходи від фінансової оренди, інші фінансові доходи) [34].

Рахунок 72 «Дохід від участі в капіталі» призначений для узагальнення інформації про доходи від інвестицій, які здійснені в асоційовані, дочірні або спільні підприємства та облік яких ведуть за методом участі в капіталі.

Рахунок 72 і 73 мають такі субрахунки (рис.2.3).

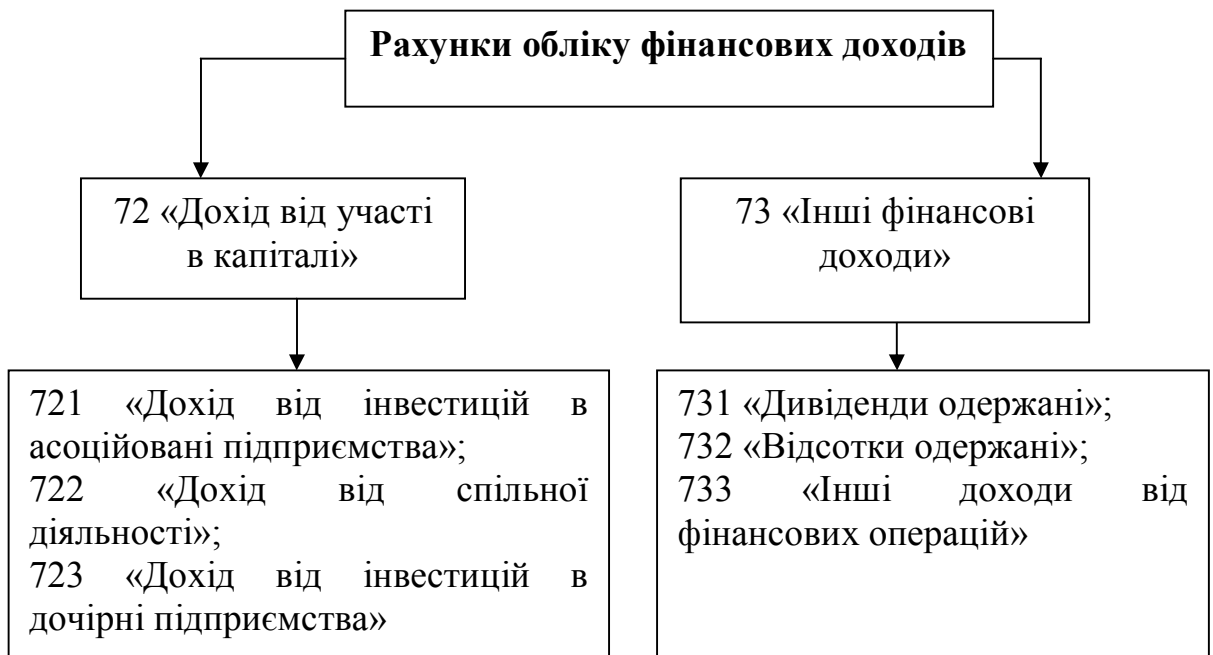

Рис. 2.3 Рахунки і субрахунки обліку фінансових доходів [66]

На субрахунку 72.1 «Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства» узагальнюють інформацію про доходи, пов'язані зі збільшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування внаслідок одержання асоційованими підприємствами прибутків.

На субрахунку 72.2 «Дохід від спільної діяльності» узагальнюють інформацію про доходи, пов'язані зі збільшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування внаслідок одержання спільними підприємствами прибутків.

На субрахунку 72.3 «Дохід від інвестицій в дочірні підприємства» узагальнюють інформацію про доходи, пов'язані зі збільшенням частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування внаслідок одержання дочірніми підприємствами прибутків.

При кредиті рахунку 72 обліковується збільшення доходів від участі в капіталі, а при дебеті – списання доходів на рахунок фінансових результатів від фінансових операцій відповідно. Слід відмітити, що на рахунок 72 обліковуються доходи у розрізі видів підприємств, у які вкладені інвестиції.

Основними проводками з обліку доходів від участі в капіталі є такі:

- на суму отриманих доходів – Д-т 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» К-т 72 «Дохід від участі в капіталі»;
- списання доходу від участі в капіталі на фінансовий результат – Д-т 72 «Дохід від участі в капіталі» К-т 792 «Результат фінансових операцій» [34].

Слід відмітити, що первинними документами для обліку доходів від участі в капіталі є розрахунки та довідки бухгалтерії. Віднесення доходів на фінансовий результат оформляють довідкою (розрахунком) бухгалтерії. Аналітичний облік доходів від участі в капіталі організовують за кожним об'єктом інвестування та іншими ознаками, визначеними конкретним підприємством.

Для обліку доходів, одержаних від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковують за методом участі в капіталі) призначений рахунок 73 «Інші фінансові доходи».

На субрахунку 73.1 «Дивіденди одержані» узагальнюють інформацію про належні дивіденди від інших підприємств, які не є асоційованими, дочірніми та спільними.

На субрахунку 73.2 «Відсотки одержані» узагальнюють інформацію про відсотки за облігаціями чи іншими цінними паперами, за якими не ведуть облік на субрахунку 73.1 «Дивіденди одержані», зокрема винагороди за здані у фінансову оренду необоротні активи тощо.

На субрахунку 73.3 «Інші доходи від фінансових операцій» узагальнюють інформацію про інші доходи від фінансової діяльності, що не знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 73 «Інші фінансові доходи», зокрема про доходи від амортизації премії за випущеними облігаціями.

Основними проводками з обліку інших фінансових доходів є такі:

- на суму нарахованих дивідендів – Д-т 373 «Розрахунки за

нарахованими доходами» К-т 731 «Дивіденди одержані»;

➤ на суму нарахованих і одержаних відсотків – Д-т 373 «Розрахунки за нарахованими доходами», 311 «Поточні рахунки в національній валюті» К-т 732 «Відсотки одержані»;

➤ на загальну суму одержаних інших фінансових доходів – Д-т 73 «Інші фінансові доходи» К-т 792 «Результат фінансових операцій».

Слід зазначити, що первинними документами для обліку фінансових доходів та віднесення на фінансові результати є розрахунки та довідки бухгалтерії. При цьому аналітичний облік фінансових доходів ведуть за об'єктами інвестування.

Для обліку інших доходів звичайної діяльності призначений рахунок 74 «Інші доходи» у розрізі таких субрахунків як :

- 740 «Дохід від зміни вартості фінансових інструментів»;
- 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій»;
- 742 «Дохід від відновлення корисності активів»;
- 744 «Дохід від неопераційної курсової різниці»;
- 745 «Дохід від безоплатно одержаних активів»;
- 746 «Інші доходи» [66].

На субрахунку 74.1 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій» узагальнюють інформацію про доходи, отримані від реалізації поточних і довгострокових фінансових інвестицій.

На субрахунку 74.2 «Дохід від відновлення корисності активів» узагальнюють інформацію про визнані відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» доходи від відновлення корисності активів».

На субрахунку 74.4 «Дохід від неопераційної курсової різниці» узагальнюють інформацію про курсові різниці за активами та зобов'язаннями в іноземній валюті, які пов'язані з фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства.

На субрахунку 74.5 «Дохід від безоплатно одержаних активів» узагальнюють інформацію про доходи від безоплатно одержаних необоротних активів, фінансових інвестицій та цільового фінансування капітальних інвестицій. Дохід від цільового фінансування капітальних інвестицій та безоплатно одержаних необоротних активів, які підлягають амортизації, визначають у сумі, пропорційній сумі амортизації відповідних активів одночасно з її нарахуванням. Дохід від безоплатно одержаних земельних ділянок і фінансових інвестицій визнають при їх вибутті.

На субрахунку 74.6 «Інші доходи» узагальнюють інформацію про інші доходи від звичайної діяльності, які не відображені на інших субрахунках рахунку 74 «Інші доходи».

Основними проводками з обліку інших доходів є такі:

- реалізовані фінансові інвестиції – Д-т 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» К-т 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій»;
- відновлено корисність необоротних активів – Д-т 10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 12 «нематеріальні активи» К-т 742 «Дохід від оновлення корисності доходів»;
- визнано дохід у сумі нарахованої амортизації – Д-т 424 «Безоплатно одержані необоротні активи» К-т 745 «Дохід від безоплатно одержаних активів»;
- оприбутковано матеріальні цінності від ліквідації основних засобів – Д-т 20 «Виробничі запаси» К-т 746 «Інші доходи» [34].

2.4. Особливості обліку та економічної експертизи доходів в умовах комп'ютеризованої обробки даних

В умовах зростання потреб у своєчасному забезпеченні обліковими даними власників, менеджерів, інвесторів та інших користувачів, важливим є впровадження автоматизованих інформаційних систем обліку на базі комп'ютеризації. Автоматизація облікового процесу практично вирішує проблему точності та оперативності інформації, адже упродовж кількох хвилин підготовляються і деталізуються різні дані, які необхідні для прийняття ефективних управлінських рішень.

Підприємства можуть успішно функціонувати тільки при правильній організації обліку, сфокусованій на нових методах і сучасних технічних засобах побудови різних інформаційних систем.

Слід відмітити, що комп'ютеризовану систему обліку можна створювати за трьома варіантами (рис.2.4).

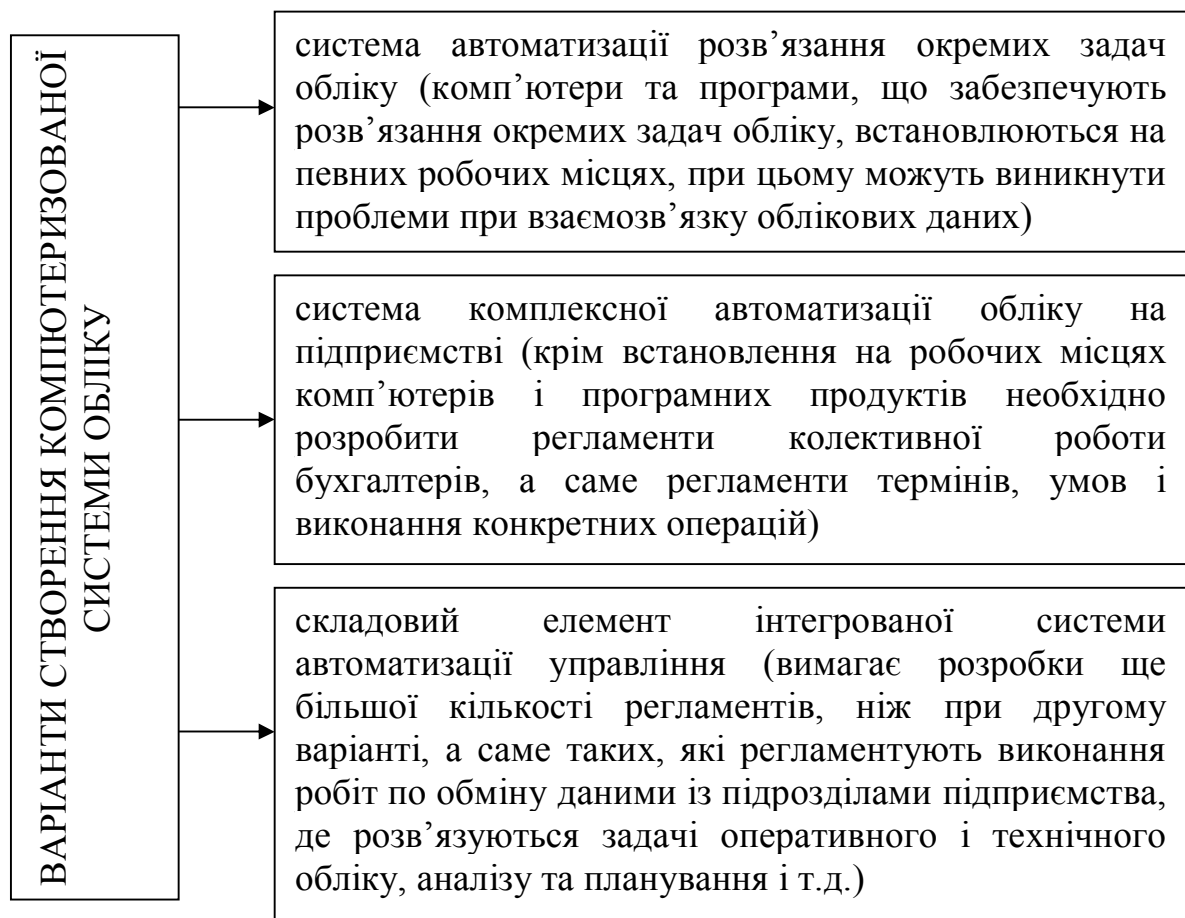

Рис.2.4 Варіанти створення комп'ютеризованої системи обліку

Для порівняння зазначимо, що на світовому ринку аудиторських послуг представлені програмні засоби різних типів, які можна об'єднати у дві групи:

1) **спеціалізовані**, які включають пакети прикладних програм загального і проблемно-орієнтованого призначення (включають широкий набір універсальних програм, з якими аудитори повинні вміти працювати: наприклад текстові редактори, табличні редактори, бухгалтерські програми, програми економічного аналізу, системи прийняття рішень, експертні програми, спеціалізовані математичні і статистичні програми та ін.);

2) **допоміжні**, до складу яких включають програмні засоби комп'ютерного аудиту, комплексні інформаційні системи аудиту, програмні засоби підтримки прийняття ефективних управлінських рішень аудиторами [79, С.972].

Основними етапами впровадження комп'ютеризації у систему бухгалтерського обліку на підприємстві є такі наступні :

- 1) вибір ефективного програмного забезпечення для комп'ютеризованої системи бухгалтерського обліку даного підприємства (декілька програмних засобів)
- 2) аналіз вибраних програмних засобів за такими критеріями:
 - функціональні можливості і повнота розв'язку найбільш складних облікових задач;
 - можливості налагодження програми на специфіку ведення обліку на фірмі;
 - зручність інтерфейсу користувача;
 - засоби захисту даних від несанкціонованого доступу;
 - можливості відновлення інформації при збоях у роботі комп'ютерної системи і через помилки при експлуатації;
 - можливість сумісного використання програми із іншими програмними продуктами;
 - надійність і перспективи фірми-розробника для можливості

підтримки користувачів при експлуатації;

- цінова політика фірми-розробника;
- можливість співпраці із аудиторськими фірмами.

3) вибір конкретного програмного продукту для комп'ютеризації обліково-аналітичної роботи на підприємстві [36, 73].

Організація комп'ютеризованої системи обліку доходів діяльності підприємства представляє собою комплекс робочих місць, що відповідають певним посадам. Автоматизована обробка даних обліку доходів діяльності переважно практикується після комп'ютеризації інших облікових ділянок. При цьому автоматизація зводиться до групування доходів в розрізі аналітичних і синтетичних рахунків та формування відповідних бухгалтерських регістрів.

Формування на машинних носіях необхідних вихідних даних, що виникає при розв'язанні завдань з обліку необоротних активів, матеріальних цінностей, заробітної плати, доходів, готової продукції і фінансових результатів діяльності є основною умовою функціонування автоматизованого робочого місця бухгалтера з обліку доходів діяльності. Дана інформація має бути представлена у вигляді єдиної бази даних бухгалтерських записів у відповідності з вимогами АРМ бухгалтера з обліку доходів підприємства.

Комп'ютерні бухгалтерські системи пройшли великий еволюційний шлях становлення і розвитку, змінюючись паралельно зі змінами інформаційних технологій, програмних і технічних засобів оброблення інформації, методів розроблення і концепції побудови інформаційної системи в цілому.

І хоча ринок є насиченим інформаційними системами управління підприємством, вже декілька років поспіль і на даний час лідером на ньому виступають інформаційні системи фірми типу «1С», здатні забезпечити своєчасність і достовірність облікових даних для прийняття управлінських рішень суб'єктами господарювання, оскільки ці характеристики облікових систем є найважливішими для отримання непрямого економічного ефекту.

Слід зазначити, що комплексні інформаційні системи зорієнтовані на інтегроване управління підприємством. Вони базуються на автоматизації бізнес-процесів і здійсненні контрольних функцій, що дозволяє проводити моніторинг досягнення стратегічних цілей суб'єктів господарювання. При цьому врахування взаємозв'язків процесів у динаміці створює можливості для управління в режимі реального часу.

Система програм «1С: Підприємство» призначена для вирішення широкого спектру завдань автоматизації управління та обліку, дозволяючи створити індивідуальну інформаційну систему, що враховує завдання та особливості діяльності будь-якого підприємства. На платформі «1С: Підприємство 8» розроблено низку прикладних рішень, серед яких можна виділити «1С: Управління виробничим підприємством 8» - комплексне прикладне рішення з постановки управління та обліку. Таке прикладне рішення дозволяє організувати інформаційну систему підприємства відповідно до міжнародних стандартів. Цей продукт включає модулі управління виробництвом, основними засобами, фінансами, запасами, продажами, закупівлями, відносинами з покупцями і постачальниками, персоналом, а також модуль моніторингу і аналізу показників діяльності підприємства. Знання його застосування дозволяє вести наскрізний облік по всіх структурних одиницях і сформувати цілісну інформаційну систему управління підприємством.

Система програмних продуктів «1С: Підприємство 8.2» включає в себе платформу і прикладні рішення, розроблені на її основі. Сама платформа не є програмним продуктом для використання кінцевими користувачами, які зазвичай працюють з прикладними рішеннями (конфігураціями), розробленими на цій платформі. Такий підхід дозволяє автоматизувати різні види діяльності, використовуючи єдину технологічну платформу. Гнучкість платформи дозволяє застосовувати «1С: Підприємство 8.2» у різних галузях економіки.

На думку Рижкової Т.В., система програм «1С: Підприємство 8.2»

охоплює всі види інформаційної діяльності економічного напрямку [73].

Так, документ «Фінансові результати» є регламентованим і призначеним для виконання таких операцій як закриття рахунків з обліку витрат за економічними елементами (рахунки класу 8), закриття рахунку з обліку загально-виробничих витрат (рахунок 91) і визначення кінцевого фінансового результату діяльності підприємства, тобто списання всіх рахунків з обліку доходів і витрат (рахунки класів 7, 8, 9) на відповідні субрахунки рахунку 79 «Фінансові результати» використовується регламентований документ «Фінансові результати».

3) на третьому етапі під назвою «Розрахунок фінансових результатів» відбувається списання сальдо рахунків обліку доходів і витрат підприємства (рахунків класу 7-9) на відповідні субрахунки рахунку 79 «Фінансові результати».

Слід зазначити, що найважливішим елементом комп'ютерних засобів при проведенні економічної експертизи доходів є програмне забезпечення, яке включає такі елементи (рис.).

Якщо експерт в ході перевірки доходів діяльності покладається на систему внутрішнього контролю підприємства, то він повинен знати всі види ручного і комп'ютеризованого контролю, що впливають на функціонування електронної обробки даних (ЕОД), переконатися у надійності цієї системи.

Економічна експертиза правильності введення даних стосовно доходу підприємства у середовищі ЕОД повинні складати такі експертно-контрольні процедури як:

- контроль процесу збирання і передачі даних;
- перевірка наявності всіх видів програмного контролю;
- тестування системи програмного контролю;
- оцінка надійності вводу і фіксації даних.

Технологія економічної експертизи із використанням комп'ютерних інформаційних систем має свої особливості не тільки у проведенні перевірки, але й у її плануванні. Це залежить від виду програм, які застосовує експерт-

економіст, а також від автоматизованої системи організації обліку на підприємстві. Практика економічної експертизи свідчить, що кожне підприємство має свої особливості організації комп'ютеризації обліку, але в методиці економічної експертизи є загальні позиції.

Зокрема у ході планування експертної перевірки, на яку може вплинути середовище комп'ютерних інформаційних систем підприємства, експерт має отримати розуміння значущості і складності функціонування таких систем, а також доступності даних для використання під час експертизи. При цьому сприйняття експертом-економістом середовища комп'ютерних інформаційних систем з метою планування експертизи включає такі аспекти як:

- значущість і складність системи комп'ютерної обробки у кожній важливій прикладній програмі обліку;
- організаційна структура роботи комп'ютерних інформаційних систем замовника, ступінь концентрації або розподілу комп'ютерної обробки в межах підприємства;
- доступність даних – первинні документи, комп'ютерні файли та інші докази, можуть існувати тільки протягом короткого періоду або лише у машинозчитувальній формі.

Експерту-економісту слід мати на увазі, що прикладні бухгалтерські програми є досить складними, якщо:

- обсяг операцій такий, що користувачам важко виявити та виправити помилки, допущені в процесі обробки;
- комп'ютер автоматично генерує суттєві господарські операції або бухгалтерські проводки безпосередньо в іншій прикладній програмі;
- обмін операціями з третіми особами здійснюється електронним способом;
- комп'ютер виконує складні розрахунки фінансової інформації і автоматично генерує суттєві операції або проводки, що не можуть бути підтверджені.

У ході економічної експертизи доходів підприємства для отримання доказів важливе значення має методика перевірки з використанням комп'ютерів. Особливо ефективне використання комп'ютерів і програмного забезпечення експертизи при вибіркового дослідженні та аналітичній перевірці.

Ефективним прийомом для отримання доказів є використання ПК із пакетами прикладних програм. При цьому застосування електронних таблиць створює можливість складання програм перевірок. Експерт-економіст пропонує форму та зміст вихідного документа, визначає необхідні дії для виконання з метою отримання потрібної інформації. Такий розроблений проект рекомендуємо експерту-економісту зберігати у пам'яті комп'ютера, щоб в подальшому в разі необхідності відкрити його, ввести нові дані, а далі машина автоматично здійснить перерахунки за формулами. Після вищезазначених дій комп'ютер видає на екран дисплея відеограму, яку експерт може проаналізувати і зробити відповідні висновки.

Експерт-економіст у режимі запиту перевіряє показники як за окремим завданням, так і за комплексом всіх завдань в цілому. При цьому запит здійснюється за допомогою інформаційної мови даних з обліку, аналізу та контролю відповідно. Такий режим забезпечує перевірку стану обліку, отримання довідкового матеріалу про фінансовий стан підприємства і прогнозування отримання величини доходу на перспективу відповідно.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Методичний інструментарій для проведення економічної експертизи доходів діяльності

Згідно Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [35] під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз.

І як результат, практика контролю в Україні свідчить, що економічну експертизу в більшості випадків трактують як один із видів судової експертизи або ж послугу аудиторських фірм. Ми вважаємо, що категорія «економічна експертиза» є більш ширшою і охоплює по своїй суті всі види економічної діяльності. На нашу думку, зміст економічної експертизи полягає, з одного боку, у дослідженні, перевірці, аналізі та оцінці стану всесторонньої діяльності суб'єктів господарювання, а з іншого – у виявленні чинників, які можуть сприяти скоєнню економічних зловживань і приховуванню їх наслідків [76, С.77].

Методична база судово-економічних експертиз - це сукупність методичних прийомів, застосовуваних при експертному дослідженні господарських операцій, відображених в обліку та оцінки фінансової діяльності організацій.

Слід зазначити, що при проведенні судово-економічних експертиз немає типових ситуацій, а питання суду залежать від особливостей розглянутої ситуації. Це зумовлює відсутність єдиної методики судово-економічних експертиз.

Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить до компетенції експерта.

Метод (від гр. *methodos* – дослідження) – це спосіб дослідження явищ, визначення підходу до вивчення об'єктів, планомірний шлях наукового пізнання і встановлення істини. У своїй основі метод є інструментом для вирішення завдань економічної експертизи.

Методом економічної експертизи є вся сукупність прийомів та способів, які застосовуються бухгалтером-експертом при дослідженні документів та інших матеріалів справи, надісланих йому слідчим або судом. Розглядаючи зміст поняття «метод економічної експертизи» необхідно пам'ятати, що у економічній експертизі застосовується відповідна методологія пізнання. Це сукупність загальнонаукових методів пізнання і специфічних методичних прийомів, які застосовуються у економічній експертизі. Слід зазначити, що використання конкретних прийомів експертного дослідження залежить від особливостей злочинів, документообігу та стану бухгалтерського обліку на підприємстві [21].

Метод економічної експертизи ґрунтується на загальнонаукових і конкретних, власних, специфічних методичних прийомах. При цьому власні методичні прийоми економічної експертизи включають в себе розрахунково-аналітичні, документальні і прийоми узагальнення та реалізації результатів економічної експертизи.

Застосування специфічних (часткових) прийомів економічної експертизи визначається характером економічних правопорушень, місця їх скоєння, особливостями документування і обліку операцій, фінансової звітності підприємства.

Специфічні методичні прийоми економічної експертизи представлені основними групами:

- 1) документальні;
- 2) розрахунково-аналітичні;

3) узагальнення, оцінка та реалізація результатів судово-бухгалтерської експертизи [21, 28, 43, 48, 62].

В подальшому розглянемо детальніше методичний інструментарій економічної експертизи стосовно доходів діяльності підприємства.

Методичні прийоми та методика проведення економічної експертизи доходів діяльності підприємства включають:

- розрахунково-аналітичні (економічний аналіз; аналітичні та статистичні розрахунки; економіко-математичні);
- документальні (відповідність відображених операцій вимогам чинного законодавства; формальна й арифметична перевірка документів, в яких відображається здійснення господарських операцій, реєстрів аналітичного та синтетичного обліку, фінансової звітності; зустрічна перевірка документів; логічний контроль правильності відображення взаємозв'язаних операцій та ін.);
- органолептичні (контрольні заміри робіт; технологічні експертизи; суцільні (безперервні) спостереження тощо);
- прийоми узагальнення, оцінювання і реалізації результатів експертизи (аналітичне групування доказів; групування проміжних результатів експертизи; узагальнення результатів дослідження та складання висновку експерта; розробка пропозицій з профілактики правопорушень; вручення висновку експерта замовнику; реалізація пропозицій із профілактики правопорушень; реалізація результатів експертизи у суді).

Загалом дані про доходи і фінансовий результат підприємства (порівняння доходів і витрат) є одним з найпростіших об'єктів для фальсифікації. Це пов'язано зі значною кількістю документів, рахунків обліку, що використовуються для їх визначення і відображення. Тому перед експертом-економістом постає завдання визначити правильність відображення і зіставлення доходів і витрат.

Фінансовий результат може бути значно спотворений у результаті:

- неправильного визначення собівартості реалізованої продукції (віднесення до її складу витрат, що покриваються за рахунок фінансового результату діяльності, завищення норм витрат сировини та матеріалів, неправомірного завищення норм списання від природних втрат, завищення цін на сировину та матеріали, використаних у виробництві, неправильність списання понаднормативних витрат, неправильний розподіл загальнопромислових витрат та ін.);

- неповноти відображення отриманих підприємством доходів;
- помилок у розрахунку податку на прибуток;
- неточного відображення отриманих штрафів, пені, неустойки;• неправомірного списання дебіторської заборгованості до завершення терміну позовної давності;

- завищення витрат на позареалізаційні операції (сплачені штрафи, фінансові витрати, втрати від інвестиційної діяльності) [28].

Таким чином, економічна експертиза доходів і фінансових результатів діяльності підприємства є одним з найтриваліших процесів. Вона потребує перевірки не лише окремих сторін діяльності підприємства, а всієї сукупності операцій, оскільки вони формують фінансовий результат діяльності суб'єкта господарювання.

Охарактеризуємо детальніше розрахунково-аналітичні методичні прийоми економічної експертизи, які слід застосувати при перевірці доходів діяльності підприємства.

Аналіз полягає у розчленуванні об'єкта економічної експертизи на складові елементи і вивченні їх ознак і властивостей.

Синтез полягає у вивченні об'єкта економічної експертизи у цілісності, єдності і взаємозв'язку його структурних елементів (частин).

Індукція – це прийом дослідження, який представляє собою вивчення окремих частин об'єкта і формування на цій основі загальних висновків про нього, тобто висновок про стан об'єкта робиться на підставі дослідження окремих його сторін (від одиничного до загального).

Дедукція – це дослідження стану об'єкта в цілому на основі логічних міркувань, виведення висновків про його складові елементи (від загального до одиничного).

Якщо здійснюється суцільна перевірка операцій фінансово-господарської діяльності, то використовується прийом індукції. Це має місце при перевірці касових і банківських операцій, розрахунків з підзвітними особами, а також по інших ділянках, де виявлено суттєві викривлення обліку і звітності, подробиці документів, зловживання, що зумовлює потребу проведення суцільних перевірок.

В інших випадках використовується прийом дедукції, що значно заощаджує час тих, хто перевіряє. Дедуктивний метод використовують при вивченні фінансово-господарської діяльності підприємства, оцінці спрямованості та ефективності системи управління, в межах якої діє об'єкт. Його застосовують також для характеристики окремих розділів бухгалтерського обліку і його системи в цілому.

Аналогія полягає у вивченні одних об'єктів економічної експертизи на основі їх подібності з іншими.

Абстрагування полягає у виявленні закономірності за іншими об'єктами в процесі вивчення певних об'єктів економічної експертизи.

Конкретизація полягає у всебічному вивченні стану об'єктів економічної експертизи.

Системний аналіз – це вивчення об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему, тобто можливість дати оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма факторами, що впливають на його функціонування.

Документальна перевірка передбачає встановлення відповідності господарських операцій нормативним актам, а також арифметичну перевірку документів, визначення правильності їх оформлення та ін. Головними елементами документальної перевірки є з'ясування правильності складання первинної документації господарських операцій та обґрунтованості

відображення операцій на рахунках і в регістрах бухгалтерського обліку; достовірності відображення операцій у фінансовій і податковій звітності.

Документальні прийоми економічної експертизи включають такі види контролю наданих матеріалів:

- формальну й арифметичну перевірку документів;
- нормативно-правову оцінку господарських операцій, відображених у документах і звітності;
- логічний контроль об'єктивної можливості виконання документально оформлених господарських операцій;
- суцільне і вибіркоче спостереження;
- зустрічну перевірку документів або записів у облікових регістрах через порівняння їх з однойменними чи взаємозв'язаними даними підприємств і організацій, з якими підприємство, що перевіряється, має господарські зв'язки;
- спосіб зворотного рахунку, що ґрунтується на попередній експертній оцінці матеріальних витрат, з метою подальшого визначення (зворотним рахунком) величини безпідставних списувань сировини та матеріалів на виробництво окремих видів продукції;
- оцінку законності й обґрунтованості господарських операцій за даними кореспондуючих рахунків бухгалтерського обліку і т. п. [21].

Під час експертизи експерт-економіст порівнює записи в облікових регістрах з відповідними первинними та зведеними бухгалтерськими документами, які є основою для записів. При цьому перевіряється арифметична відповідність підсумків, виведених в облікових регістрах. Це дозволяє виявляти необґрунтовані первинними документами записи, встановлювати віднесення сум не на відповідні рахунки, щоб приховати розкрадання.

Порушення законодавства знаходить своє відображення в облікових документах у трьох формах:

- 1) суперечність (невідповідність) у змісті окремого документа;

- 2) суперечність у змісті кількох взаємозв'язаних документів;
- 3) порушення чинного порядку відображення господарських операцій.

Формальна перевірка передбачає перевірку дотримання діючих форм, послідовності, повноти і правильності заповнення реквізитів документів, дотримання порядкової нумерації і наявності відповідних підписів, печаток і штампів.

Арифметична перевірка включає перевірку правильності арифметичних підрахунків у документах, облікових регістрах і звітних формах або ж виконання експертом самостійних розрахунків.

Перевірка документів по суті – це перевірка законності здійснених господарських операцій, правильності віднесення цих операцій на рахунки і включення їх у статті балансу.

Зустрічна перевірка – це спосіб співставлення записів у облікових регістрах, первинних документах підприємства з іншими документами або їх копіями, які знаходяться у розпорядженні третіх осіб.

Сканування – це безперервний, по елементний перегляд інформації (наприклад, первинних бухгалтерських документів) з метою виявлення нетипових статей і подій. Як правило, в ході прийому сканування пряма доказова інформація не проявляється, але можуть виникнути питання, щодо яких необхідно отримати додаткову інформацію. У результаті сканування можна виявити нетипово малий обсяг реалізованої за місяць, нетипові значні чекові виплати, кредиторські залишки на рахунках дебіторської заборгованості.

Експертна перевірка документів доповнює формальну і арифметичну перевірки і направлена на виявлення підрбок у документах. Зустрічаються різні підробки: дописання тексту, букв, цифр; підробка підписів.

Логічна перевірка у взаємозв'язку з іншими методичними прийомами перевірки документів дозволяє виявити приховування недостач, приписки обсягу робіт та інші зловживання. Наприклад: приведені дані в накладній про

масу і обсяг вантажів внутрішній аудитор співставляє із вантажопідйомністю автомобіля; кількість випущеної продукції із виробничою потужністю

В загальному документальні методи дослідження облікової інформації можна узагальнити за такими групами:

1. Прийоми дослідження окремого документа:

а) перевірка документа за формою (перевірка наявності і правильності зазначення реквізитів документа);

б) арифметична перевірка (встановлюється правильність підсумкових показників як за горизонтальними, так і за вертикальними графами документа);

в) нормативно-правова перевірка (перевірка здійснених операцій на відповідність чинному законодавству).

2. Прийоми дослідження кількох документів, які відображають одну й ту саму або взаємозв'язані операції:

а) зустрічна перевірка (встановлення тотожності даних, які містяться в усіх примірниках відповідного документа).

Зустрічна перевірка документів полягає в порівнянні окремих примірників одного й того самого документа, які перебувають у різних організаціях, а також документів, пов'язаних між собою однією операцією;

б) взаємний контроль (зіставлення різних документів і облікових даних, в яких прямо чи опосередковано відображається операція, що перевіряється. Зіставлятися можуть дані фінансового, управлінського й оперативного обліку).

Зіставлення документів – прийом взаємного їх контролю – використовується під час перевірки двох або кількох документів, пов'язаних єдністю операцій. Наприклад, видаткові документи на відпуск товарів доцільно порівняти з дорожніми листками або іншими транспортними документами, що свідчать про перевезення цих товарів; відомість на виплату заробітної плати – з нарядами, де вказано характер і обсяг виконаної роботи;

грошові суми, оприбутковані за касовими звітами – з виписками банку та відомостями про рух товарно-матеріальних цінностей і тари тощо.

в) порівняння даних аналітичного обліку з даними синтетичного обліку здійснюється з метою встановлення можливих розбіжностей між ними;

3. Прийоми перевірки відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку мають на меті встановлення законності, достовірності та економічної доцільності господарських операцій.

До них, зокрема, належить поновлення кількісно-сумарного обліку, яке полягає в тому, що на підставі первинних документів повністю встановлюється кількісний облік. Це дає можливість оцінити законність і обґрунтованість господарських операцій за даними кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку.

Таким чином, використання в експертній практиці прийомів документального дослідження дозволяє дати кількісну і якісну оцінки виявленим недолікам, установити відповідальних за них посадових осіб і визначити розмір їхньої матеріальної відповідальності.

Підготовча стадія або стадія планування організації та проведення економічної експертизи охоплює такі дії експерта-економіста : формування експертної групи для оцінки стану майна, вимірювання обсягу виконаних робіт, юридична оцінка договорів, оцінка надійності обробки облікової інформації, тощо; складання загальної стратегії економічної експертизи (визначити необхідні ресурси для конкретних сфер експертизи, кількість необхідних ресурсів, час застосування ресурсів, управління, контроль та нагляд за ними); складання плану економічної експертизи із зазначенням видів запланованих робіт, періоду їх виконання, відповідальних виконавців; розробка програми економічної експертизи, яка містить перелік етапів та визначення її завдань, детальний опис кожного методу та способу перевірки, та графіку економічної експертизи (граничні терміни підготовки і подання матеріалів для складання експертного висновку та інших документів, витрати часу на конкретні види та ділянки економічної експертизи).

Технологічна стадія передбачає виконання запланованих методів та прийомів аудиту доходів і фінансових результатів в певному хронологічному порядку, який визначається експертом. На даній стадії план економічної експертизи може піддаватись корегуванням. Теоретично економічну експертизу доходів і фінансових результатів можна проводити або способом перевірки окремих циклів діяльності (цикл закупівлі, цикл отримання доходу, тощо) або за видами діяльності підприємства (операційна, фінансова, інвестиційна). Експерту-економісту доцільно починати перевірку правильності обліку витрат, доходів та фінансових результатів діяльності підприємства з точки зору форм звітності, в яких вони відображенні.

По-перше, за допомогою формальної перевірки слід візуально дослідити звіт про фінансові результати для визначення правильності записів усіх реквізитів, заповнення його адресної частини. Вид діяльності повинен відповідати статутом та установчим документам, що є важливим критерієм для правильного розмежування доходів та витрат від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності;

По-друге, перевірити показники звіту про фінансові результати за допомогою аналітичних методів для визначення тих ділянок звітності, де аудиторський ризик є найбільшим, тобто можливість шахрайства або наявність помилок у обліку та звітності, а також проведення фінансового аналізу показників звітності суб'єкта, вивчення їх в динаміці з метою оцінки можливих відхилень і виявлення незвичних тенденцій, що може свідчити про недостовірність обліку;

По-третє, експертові слід перевірити та провести аналіз кожної статті звіту про фінансові результати. Обов'язково необхідно дослідити на повноту та достовірність визначення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), особливо приділити увагу визначення собівартості продукції та розподіл загальнопромислових витрат, перевірити розрахунок валового прибутку (збитку), перевірити на повноту та достовірність визначення фінансового результату від операційної діяльності,

фінансового результату до оподаткування та показник чистого прибутку (збитку), правильності визначення податку на прибуток;

По-четверте, провести тестування синтетичного обліку доходів та витрат за допомогою зустрічної перевірки: експертизу відповідності первинних облікових даних регістрам аналітичного та синтетичного обліку, відповідність даних регістрів даним в Головній книзі, відповідність даних Головної книги даним фінансової звітності. Також, на цьому етапі необхідно перевірити на коректність бухгалтерські записи, перевірити відповідність складу доходів та витрат підприємства вимогам відповідних стандартів, додержання критеріїв їх визнання та класифікації, перевірити правильність формування собівартості реалізованої продукції та розподілу загальновиробничих витрат на основі аналітичних та арифметичних розрахунків, зустрічних перевірок.

По-п'яте, перевірити законність здійснення господарських операцій, реальність їх існування (наявність договорів, документального забезпечення), за допомогою зустрічних перевірок, перевірки по суті, запитів до покупців підприємства та інших документальних методів, перевірити наявність відповідних первинних документів, які підтверджують виникнення доходів та витрат підприємства, правильність їх оформлення.

По-шосте, складання пробного звіту про фінансові результати та порівняння даних зі звітом клієнта та аналіз відхилень.

Результативна стадія включає підготовку та надання письмової інформації замовнику за результатами проведеної економічної експертизи, складання і підписання експертного висновку.

Слід зазначити, що процес експертної перевірки доходів і фінансових результатів не повинен зводитись лише до виконання встановлених стандартних експертних методів та процедур. На основі свого професійного судження експерт-економіст повинен творчо та відповідально відноситись до своїх обов'язків і, спираючись на свій досвід та професіоналізм, використовувати ті методи та прийоми, які, на його думку, мають

максимально точно приблизити до мети економічної експертизи, отримати необхідну інформацію для висловлення об'єктивного експертного висновку.

3.2. Порядок проведення економічної експертизи доходів

В умовах ринку на рівні підприємства активізується проблема раціонального витрачання ресурсів, докорінного поліпшення управління витратами для забезпечення конкурентоспроможності продукції. Загально відомо, що чим економніше використовуються матеріальні, трудові і фінансові ресурси при випуску продукції (виконанні робіт та наданні послуг), тим ефективніше здійснюється виробничий процес, а відповідно значно кращими будуть фінансові результати господарювання. Ріст прибутку (доходу) складає фінансову основу для здійснення розширеного відтворення підприємства і задоволення соціальних та матеріальних потреб засновників і працівників.

Слід зазначити, що у сучасних умовах побудова обліку суб'єкта господарювання має спрямовуватися в сторону забезпечення максимальної ефективності облікових процедур, що визначається найповнішою реалізацією його інформативної, аналітичної і контрольної функцій. Виходячи з того, що досить часто науковці заміняють поняття «побудова обліку» більш широкою категорією «організація обліку», вважаємо, що з метою правильного трактування сутності організації обліку та контролю доходів діяльності підприємства насамперед доцільно звернутися до предметного змісту організації в цілому [4].

Уточнимо, що порядок організації обліку доходів діяльності підприємства нами представлений у другому розділі дипломної роботи.

Слід відмітити, що трактування організації економічної експертизи здійснюється на двох рівнях : державному і на рівні експертної установи чи

одноособового експерта-економіста. При цьому засади організації економічної експертизи визначаються на законодавчому рівні, потім будується раціональна система економічної експертизи у межах експертної установи, аудиторської фірми.

Організація обліку та проведення економічної експертизи залежить від багатьох чинників (факторів), до яких відносяться такі як : вид діяльності і технологічний процес на підприємстві, яке перевіряється експертом-економістом, нормативно-правові акти, що регулюють економічну експертизу; структура персоналу експертної установи чи аудиторської фірми та розподіл обов'язків, форми ведення робочої документації експертів-економістів або аудиторів, рівень автоматизації, рівень кваліфікації кадрів та ін.

До джерел інформації для економічної експертизи операцій з обліку доходів діяльності відносяться такі:

- наказ про облікову політику підприємства;
- первинні документи з обліку доходів і результатів діяльності, облікові реєстри, що використовуються для відображення господарських операцій з обліку доходів і результатів діяльності;
- акти та довідки попередніх перевірок, аудиторські висновки та інша документація, що узагальнює результати контролю доходів діяльності підприємства;
- фінансова звітність.

Основна мета економічної експертизи доходів полягає у отриманні необхідних експерту-економісту доказів для формування його думки про повноту і достовірність інформації про доходи, відображену у фінансовій звітності підприємства.

Розпочинається економічна експертиза доходів з розробки програми економічної експертизи на стадії її планування. В подальшому експерт-економіст попередньо оцінює систему внутрішнього контролю, уточнює характер, часові рамки та обсяг експертних процедур по суті. У ході

вивчення системи внутрішнього контролю експерт - економіст має отримати інформацію про встановлені у клієнта порядок реалізації продукції, робіт чи послуг і процедури контролю. Крім того, експерт-економіст може використовувати дані, отримані ним при оцінці системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості підприємства.

При цьому експерту-економісту треба пам'ятати, що система внутрішнього контролю підприємства має охоплювати такі стадії процесу реалізації:

- прийняття замовлень від покупців;
- визначення умов поставки та її санкціонування;
- документування процесу реалізації, відвантаження продукції;
- відображення виручки від реалізації і собівартості реалізованої продукції у системі обліку [86].

Основну увагу в ході економічної експертизи доходів експерт зосередить на ознайомленні з процесом виробництва і реалізації продукції; складанні плану перевірки доходів; спостереженні за процесом відвантаження продукції та особистій участі експерта-економіста у виконанні контрольних процедур; тестуванні системи внутрішнього контролю підприємства шляхом проведення тестів слабких місць; дослідженні документів, в яких зафіксовано факт відпуску продукції; тестуванні щодо відповідності доходів критеріям визнання; перевірці правильності відображення доходів, їх оцінки, періоду визнання, порядку класифікації доходів та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акулич, В. Прибыль организации : оцениваем и управляем / В. Акулич // Планово-экономический отдел. – 2013. - №1. – С.103-107.
2. Білецька, Н. П. Проблеми організації та методики обліку фінансових результатів діяльності підприємства [Текст] / Н. Білецька // Вісник економічної науки України. – 2008. – №18. – С. 162-167.
3. Бойчик, І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. [Текст] / І. М.Бойчик. - К. : Атіка, 2006. - 528с.
4. Бондаренко, О. М. Організація обліку : навчальний посібник [Текст] / О. М. Бондаренко, А. С. Нельга.- К. : «НАУ-друк», 2009. - 216с.
5. [Бугай, Н.](#) Судово-бухгалтерська експертиза як складова економічного контролю: сьогодні та майбутнє [Електронний ресурс] / Н. Бугай // [Соціально-економічні проблеми і держава](#). - 2014. - Вип. 2. - С. 62-70. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sepid_2014_2_9.
6. Бутинець, Ф.Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах [Текст] / Ф.Ф. Бутинець, Л.Л.Горецька. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 544с.
7. Бутинець, Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст] : підручник / Ф.Ф.Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2006. – 832 с.
8. Бухгалтерський облік : навчальний посібник [Текст] / [Ю. А. Верига, М. О. Виноградова, Т. В. Гладких та ін.]. - К :Центр учбової літератури, 2010. - 500 с.
9. [Василевич, В. В.](#) Експертиза нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинам: поняття та об'єкти [Електронний ресурс] / В. В. Василевич // [Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ](#). - 2013. - № 1. - С. 138-144. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_1_20.
10. Власова, Н. О. Ефективність формування фінансових результатів підприємств роздрібної торгівлі [Текст] / Н. О. Власова, І. Ю. Мелушова. - Харків: Харківський державний університет харчування і торгівлі, 2008. - 259с.

11. Власюк, Г. Проблеми та напрями вдосконалення обліку фінансових результатів [Текст] / Г. В. Власюк // Держава та регіони. – 2009. - №6.- С.60-64.
12. Воронко, Р.М. Облік у зарубіжних країнах : навчальний посібник [Текст] / Р.М.Воронко. - Львів : Магнолія, 2009. - 744с.
13. Гончарук, Я. А. Аудит : навчальний посібник [Текст] / Я.А.Гончарук, В.С.Рудницький. – К. : Знання, 2007. – 443с.
14. Господарський Кодекс України від 16.01.2003р. №567-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>.
15. Господарський процесуальний кодекс України, введений в дію Постановою Верховної ради України №1799-ХІІ від 6.11.1991р. №1798-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>.
16. Грабовецький, Б. Є. Економічний аналіз: навчальний посібник [Текст] / Б.Є.Грабовецький. - К. : ЦУЛ, 2009. - 256с.
17. Грачова, Р. Доходи, витрати та фінансові результати / Р. Грачова // Бізнес (вкл. Д-т, К-т). - 2003. - С. 8-29.
18. Гудзь, Н. В. Бухгалтерський облік : навчальний посібник [Текст] / Н.В.Гудзь, П.Н.Денчук, Р.В.Романів. - Т. : ТНЕУ, 2015. - 384с.
19. Гуріна, Н. В. Економічна сутність доходів та їх класифікація : проблеми і шляхи вирішення / Н. В. Гуріна // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2015. - №12. - С. 203-205.
20. Гуцайлюк, З. Облік і контроль у ринковій економіці : елементи концепції [Текст] / З.Гуцайлюк. –Тернопіль : Крок, 2013.–176с.
21. Гуцаленко, Л. В. Судово-бухгалтерська експертиза [Текст] : навч.посіб. / Л. В. Гуцаленко, Л. Г. Михальчишина, В. М. Сидорчук, І. К. Пентюх. – К.:Центр учбової літератури, 2011. – 352с.
22. Дерій В. А. Проблеми обліку витрат і доходів підприємства та перспективи їх вирішення в Україні / В.Дерій // Бухгалтерський облік і аудит.- 2008.- № 4.- С. 7-13.
23. Дерій, В. А. Витрати і доходи підприємств в системі обліку та

контролю : монографія [Текст] / В.А.Дерій. - Т.: ТНЕУ, 2009. - 272с.

24. Дерій, В. А. Поняття і значення економічного контролю для мінімізації витрат та максимізації доходів підприємств / В.Дерій // Бухгалтерський облік і аудит.- 2011.- № 2.- С. 48-56.

25. [26. Дондик, Н.Я. Спеціальні бухгалтерські знання та їх застосування під час розкриття та розслідування економічних злочинів \[Текст\] : монографія / Н. Я. Дондик. – К. : Атака, 2007. – 144с.](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Судово-економічна експертиза : навч. посіб. / Л.В.Дікань, В.Д.Понікаров, О.В.Кожушко. - Харків : ХНЕУ, 2014. - 431с.</p></div><div data-bbox=)

27. Дорошева, В. Р. Роль операційного левериджу у формуванні прибутку / В.Р.Дорошева, І.С.Могунова // Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аудиту та аналізу : теорія, методологія, організація [Текст] : [зб.наук.пр]. – Х.:ХНТУ, 2013. – С.38-40.

28. [29. Експертизи у судочинстві України : наук.- практ. посіб. \[Текст\] / \[С.Б.Бойченко та ін.\]; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори ; Акад. адвокатури Ураїни. - Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 502с.](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Судово-бухгалтерська експертиза [Текст] : навч. посіб. /Л. М. Духновська. – К. : НУХТ, 2012. - 143с.</p></div><div data-bbox=)

30. Євдокіменко, С. В. Окремі аспекти організації експертної діяльності в Україні щодо проведення судово-економічних експертиз / С. В. Євдокіменко // Право і безпека. – 2016. - № 2. – С. 43-47.

31.Єрмоленко, В. А. Сутність дефініції «судово-економічна експертиза» [Електронний ресурс] / В. А. Єрмоленко // Управління ризиком. – 2014. - №12.-С.42-43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_21.pdf.

32. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» №996-ХІУ від 16.07.1999р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg.

33. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994р. №4038-ХІІ (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.rada.gov.ua>.

34. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 р. № 291. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.rada.gov.ua>.

35. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998р. (у редакції наказу Міністерства юстиції України №1350/5 від 27.07.2015р.).

36. Інформаційні системи і технології в обліку : навч. посібник [Текст] / Шквір В. Д., Загородній А. Г., Височан О. С. – Львів : Львівська політехніка, 2003. – 268с.

37. Калінська, Т. Удосконалення методики аналізу доходів суб'єктів господарювання / Т. Калінська // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: «Проблеми та перспективи розвитку теорії і практики обліку, контролю, економічного аналізу і статистики». - Тернопіль, 2014.- С.63-64.

38. Камінська, Т. Г. Взаємозв'язок доходів і витрат як категорій оціночних характеристик руху капіталу в обліку / Т. Г. Камінська // Науковий вісник НУБіП України. – 2010. – Вип.154. – Ч.3. – С.45-50.

39. Капітан, О. В. Організація та методика обліку фінансових результатів [Текст] / О.Капітан // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки». – Луцьк. - 2010. – С.229-231.

40. Капустник, К. В. Інформаційне забезпечення судово-економічних експертиз [Текст] / К. В. Капустник, І. В. Губанова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2014. – Вип.9. – С.462-465.
41. Кіндрацька, Г. І. Економічний аналіз : підручник [Текст] / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній. – К.: Знання, 2008. – 487с.
42. Ковальчук, О. В. Удосконалення методики обліку фінансових результатів [Текст] / О.Ковальчук // Інвестиції : практика та досвід. – 2008. – №7. – С. 30-32.
43. [Ковальчук, О. О.](#) Судово-економічна експертиза : теоретичний аспект [Електронний ресурс] / О. О. Ковальчук // [Управління розвитком](#). - 2014. - № 12. - С. 49-51. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_25.
44. [Корінько, М. Д.](#) Судова експертиза у процесі господарської діяльності [Електронний ресурс] / М. Д. Корінько // [Інтелект XXI](#). - 2016. - № 2. - С. 95-98. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2016_2_14.
45. Кривцова, Т. О. Удосконалення правового забезпечення

49.Ловінська, Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: монографія [Текст] / Л. Г. Ловінська – К., 2006.- 256с.

50. Маєвська, Н. Визначення фінансових результатів в системі бухгалтерського обліку / Н. В. Маєвська, М. О. Писарева // Матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: «Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання». - Макіївка, 2014.- С.96-98.

51. [Мальцев, Д. О.](#) Експертиза в господарському процесі : деякі питання вдосконалення законодавства [Електронний ресурс] / Д. О. Мальцев // [Бюлетень Міністерства юстиції України](#). - 2010. - № 10. - С. 99-110. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_10_15.

52. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013р. №635.

53. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 «Дохід» [Електронний ресурс]. – Режим доступу // http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_018.

54. Натуркач, Н. Є. Посилення організаційно-методичних засад проведення бухгалтерської експертизи / Н. Є. Натуркач // Облік і фінанси. – 2011. – Вип.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/2011_1/9_Natur.pdf.

55. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998р. (у редакції наказу Міністерства юстиції України №1350/5 від 27.07.2015р.).

56. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7.02.2013р. №73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

57. Олійник, Л.Г. Судово-бухгалтерська експертиза : сучасний стан та перспектива розвитку / Л. Г. Олійник // Вісник Хмельницького

національного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. - №5. – С.233-237.

58. Олійник, О. О. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності [Текст] / О. О. Олійник // [Митна справа](#). - 2013. - № 4(2). - С.270-274.

59. Панченко, І. А. Класифікація прибутку для цілей бухгалтерського обліку, аналізу та контролю : критичний аналіз існуючих підходів [Текст] / І. Панченко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. - 2012.- №1(22). - С.224-242.

60. Панченкова, Ю. В. Економічна суть доходів основної діяльності промислового підприємства [Текст] / Ю. Панченкова // Науковий вісник НЛТУ України.- 2011. - №21.- С. 239-248.

61. Патарідзе-Вишинська, М. В. Визначення та облік фінансового результату : вітчизняний і зарубіжний досвід [Текст] / М. В. Патарідзе-Вишинська // Патарідзе-Вишинська М.В.// Економічні науки.- 2012. - №9.- С. 45-55.

62. Пашинська, І. І. Концептуальні основи судово-економічної експертизи / І. І. Пашинська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2013. - №1. – С.296-298.

63. [Пащенко, Т. В.](#) Бухгалтерська експертиза і аудит як форми використання спеціальних економічних пізнань [Електронний ресурс] / Т. В. Пащенко // [Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси](#). - 2013. - Вип. 10(4). - С. 112-118. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(4\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(4)_19).

64. Перезовова, І. В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань / І.В.Перезовова // Економіка : реалії часу. – 2013. - №3(8). – С.97-105.

65. [Перезовова, І. В.](#) Номінативне поле концепту «економічна експертиза» в сучасних умовах його застосування в процесі здійснення фінансового контролю [Електронний ресурс] / І. В. Перезовова // [Економіка: реалії часу](#). - 2013. - № 2. - С. 150-156. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2013_2_22.

66. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування : наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.

67. Податковий кодекс України від 2.12.2010р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>.

68. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.rada.gov.ua>.

69. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.rada.gov.ua>.

70. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: наказ міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

71. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: наказ міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

72. Редько, О. Ю. Аудит та безпека бізнесу : практичний посібник [Текст] / Редько О. Ю., Рижакова О. Б., Редько К. О. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2007.- 177с.

73. Рижкова, Т. Автоматизація облікового процесу в сучасних умовах / Т.В.Рижкова // Матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання». - Макіївка, 2014.- С.113-114.

74. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності : окремі криміналістичні методики [Текст] : [монографія] / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. -Х. : Право, 2006. – 624с.

75. Романець, І. Ю. Еволюційний розвиток підходів до поняття витрат [Текст] / І. Романець // Економічні науки. - 2012.-№9.-С.126-134.

76. Романів, С. Р. Економічна експертиза : її сутність і роль у сфері контролю / С. Р. Романів, І. Д. Голяш // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові економічні дослідження : теорії та пропозиції». - Запоріжжя, 2016.- С.76-78.

77. Романів, С. Р. Основні напрямки удосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні [Електронний ресурс] / С. Р. Романів, І. Д. Голяш // Економіка та суспільство. – Мукачів : Мукачівський державний університет. – 2017. - №10. – С.796-801. – Режим доступу : http://economyandsociety.in.ua/econrch_2017_5_10.

78. Романів, С. Р. Судово-економічна експертиза в Україні : її економічна суть та кадрове забезпечення [Електронний ресурс] / С. Р. Романів, Л. А. Будник, С. І. Саченко // Інфраструктура ринку. -2018. - №23. – С.343-350.

79. Романів С.Р. Теоретичні засади функціонування комп'ютерного аудиту в Україні / Романів С.Р., Михайлишин Н.П. // Глобальні та національні проблеми економіки. – М. : Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського. – 2016. - №10. – С.971-976.

80. Світлоока, В. Місце економічної експертизи у сфері економічних відносин / В. Ф. Світлоока // Управління розвитком. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/884/1.pdf>.

81. Світлоока, В. Місце і роль економічної експертизи в сфері державного контролю економічної діяльності [Текст] / В. Ф. Світлоока // Ефективна економіка. – 2011. - №12. – С.45-50.

82. Серединська, В. М. Економічний аналіз : навчальний посібник [Текст] / В. М. Серединська, О. М. Загородна, Р. В. Федорович; за ред. проф. Р. В. Федоровича. – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2010. – 416с.

83. Стельмах, Н. Є. Економіко-правова сутність судово-бухгалтерської експертизи в ринкових умовах господарювання [Текст] / Н. Є. Стельмах // Облік і фінанси. – 2014. - №4. – С.64-68.

84. Стельмах, Н. Є. Підготовка експертів-бухгалтерів : проблеми та перспективи / Н. Є. Стельмах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua /1_2016/48.pdf.

85. Стефанович, Н. Підходи щодо сутності і класифікації доходів / Н. Стефанович, О. Костенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk/sekcija_2_2014_04_17_18.pdf.

86. Травінська, С. Організація внутрішнього контролю поточних зобов'язань на підприємстві [Текст] / Стравінська С. // Економічний аналіз.- 2010.-№6.-С.509-512.

87. Федчишина, В. В. Методика судово-бухгалтерської експертизи і підходи до визначення / В. В. Федчишина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eztuir.ztu.edu.ua/1786/1/36.pdf>.

88. Фірко, Н. Б. Економічна суть та класифікація доходів підприємства : теоретичний аспект / Н. Б. Фірко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://masters.donntu.org/2013/iem/tihonovskaya/library/article3.pdf>.

89. Фоменко, А. Л. Проблемні аспекти обліку доходів підприємств промисловості будівельних матеріалів / А. Л. Фоменко. // Розвиток наукових досліджень 2005: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 7-9 лист. 2005р.) / Т.Ю.: - Полтава: Інтер Графіка. - 2005. - С.154-157.

90. Хом'як, Р. Л. Бухгалтерський облік та оподаткування : навчальний посібник [Текст] / Р. Л. Хом'як, В. І. Лемішовський. – Львів: Бухгалтерський центр «Ажур», 2010. – 1220с.

91. Хом'як, Р. Л. Вплив форс-мажору на фінансовий результат діяльності підприємства / Р. Хом'як, Т. Хом'як // Матеріали науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства». – Львів. - 2012. – С.335-337.

92. Хомутенко, О. В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи [Текст] / О. В. Хомутенко, С. В. Кудряшова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Х. : Право, 2010. – Вип 10. – С.553-561.

93. Хомутенко, О. В. Судова економічна експертиза як інструмент формування принципів забезпечення позитивних ефектів в економіці / О. В. Хомутенко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Х. : Право, 2015. – Вип. 15. – С.306-312 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.hniise.gov.ua/user_files/File/sbornik/2015/Homutenko.pdf.

94. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003р. №435-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.rada.gov.ua>.

95. Чацкіс, Ю. Д. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник [Текст] / Чацкіс Ю.Д., Гейер Е.С., Наумчук О.А. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 564с.

96. Швабій, К. І. Дохід як об'єкт оподаткування [Текст] / К. І. Швабій // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України.- 2009.-№4.-С.105-112.

97. Шипіна, С. Б. Внутрішній контроль фінансових результатів [Текст] / С. Шипіна // Матеріали доповідей У Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством». – Луцьк. - 2012. – С.293-295.

98. Шмиголь, Н. М. Економічна суть доходів та доходності в системі управління підприємством [Текст] / Н. М. Шмиголь // Держава та регіони. - 2009. - №7. - С.221-225.

99. Шпанковська, Н. Г. Аналіз господарської діяльності : теорія, методика, розбір конкретних ситуацій : навч.посібник [Текст] / Н. Г. Шпанковська, Г. О. Король, К. Ф. Ковальчук. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 328с.

100. Яремко, І. Й. Економічні категорії в методології обліку [Текст] :

монографія / І. Й.Яремко. – Львів : Каменяр, 2002. – 192с.

101. Яценко, В. В. Що робити з простроченою кредиторською заборгованістю [Текст] / В. В. Яценко //Все про бухгалтерський облік. – 2009. - №15. – С.8-17.